

Ludwig Boltzmann Institute of Human Rights -
Research Association (BIM-FV)

Austrian

Development Cooperation

МЕЃУНАРОДНА И НАЦИОНАЛНА ЗАКОНСКА РАМКА ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА ЗА МАКЕДОНИЈА

**Меѓународна и национална
законска рамка за човекови
права за Македонија**

Ludwig Boltzmann Institute of Human Rights
Research Association (BIM – FV)

Austrian
Development Cooperation

Изработката и печатењето на прирачникот се поддржани од УНДП

Подгошвиле
Хлемут Сакс
Јован Ананиев

Превод
Арсенков Захариј

Лекшџура и корекшџура
Виолета Танчева-Златева

Дизајн на корица и печашење
АРКУС Фонко дизајн

ISBN 9989-2536-2-5

Проекш

Поддршка на подготовката на националната програма за развој 2005-2015
за Македонија, базирана на милениумските развојни цели

ул. Никола Вапцаров II/4-4, 1000 Скопје
Тел.: (389 2) 32 44 105

Тим за поддршка на УНДП

Лилјана Алчева
Анета Дамјановска

Изземање

Ставовите изразени во овој прирачник се ставови на автори што нужно не претставуваат и ставови на Програмата за развој на Обединети нации или Секретаријатот на Обединетите нации во врска со правниот статус или име на која и да е земја, територија, град или област, или за авторите на текстот.

Главната цел на овој документ е да даде широк, но јасен преглед на релевантните норми и стандарди поставени од меѓународното и од домашното право за заштита на човековите права во Македонија.

Во однос на напорите на Република Македонија за имплементација на Милениумските развојни цели и посветеноста на владата за спроведување на процесот на интеграција во ЕУ, а кој вклучува постојан преглед за заштита на човековите права, овој документ има за цел:

- да го поддржи идентификувањето на предизвиците за човековите права, кои може да бидат пречка за локалниот и за националниот процес на планирање и на спроведување;
- да ја разјасни улогата на имателите на правата и на носителите на обврските, одговорностите и надлежностите на локалната/националната власт и на другите фактори, а истовремено да ја покаже потребата од соработка и од партнерство за заедничка акција на тие фактори;
- да го поддржи идентификувањето на групи од населението во конкретни тешки/исклучувачки/маргинализирачки ситуации;
- да промовира свест и разбирање за принципите на човековите права, да покаже сестраност во пристапот кон човековите права заснован на граѓански, културни, економски, политички и социјални права, со посебен акцент на правата на жените и децата, како и да придонесе кон развивање „култура на почит кон човековите права“.

„Милениумските развојни цели“ се светски, ограничени со рок и квантифицирани цели за третирање на екстремната сиромаштија во нејзините многубројни димензии – сиромаштијата на приходи, гладот, болестите, немањето адекватно засолниште и исклученоста – истовремено промовирајќи родова еднаквост, достапност до образование и еколошка одржливост. Во суштина тие се, исто така, основни човекови права – права на секое лице од планетава на здравје, образование, домување и безбедност, впрочем како што е утврдено во Универзалната декларација за човекови права (Universal Declaration of Human Rights) и Милениумската декларација на ОН (UN Millennium Declaration). Оваа јасна врска е детално разработена со Нацрт насоките на ОН за пристапот на човековите права во стратегиите за намалување на сиромаштијата („Нацрт насоките за сиромаштијата“) кои се употребени како уште едно референтно средство во овој документ.

Како заклучок, пристапот на човековите права кон развојот и намалувањето на сиромаштијата додава обврзувачка нормативна рамка за развој поврзана со зајакнувањето и одговорноста.

Подетално, тоа може да се дефинира како додадена вредност на пристапот заснован на човекови права:

- Тој почнува од нормативна, правна рамка: барање права, исполнување обврски – без повикување на милост, ниту на великодушност;
- Меѓународната и националната правна рамка веќе постојат: без разлика на изборот на владата или на развојната

програма, тие мора да ги почитуваат своите законски обврски;

- Користењето нормативна рамка, исто така, ја подига легитимноста на мерките, кои се речиси универзално ратификувани во некои од договорите за човекови права (како што е Конвенцијата за правата на детето);
- Правејќи ги човековите права видливи, се зацврстува и владеењето на правото и се помага да се разјаснат одговорностите;
- Тој има цел да ги зајакне како имателите на правата, така и носителите на обврските;
- Постојаниот мониторинг бара собирање релевантни податоци, развивање показатели;
- Тој повикува на сеопфатни, стратегиски, контекстно ориентирани приоди на анализа, утврдување приоритети, развивање политика и програми, мониторинг и евалуација; исто така, повикува на користење широк спектар инструменти (притисок од јавноста, подигање на свеста, заговарање идеи, обука итн.) и партнерства со сите релевантни фактори.

Општи карактеристики на правната рамка за човековите права во Македонија

1. Меѓународно ниво

Македонија ги има ратификувано речиси сите главни договори за човекови права на меѓународно и на европско ниво (види табели за ратификација подолу, со детали за конвенциите на ОН, на ИЛО, на УНЕСКО и на Советот на Европа; сите дадени податоци се важечки од 1 април 2006).

1.1 Меѓународни стандарди за човекови права

Воспоставувајќи правно обврзувачки обврски, Македонија е држава-страна на следниве договори за човекови права на ОН:

Конвенција	Потпишување	Ратификација/ Следење/ Пристапување	Стапување на сила
Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights – CESCR), 1966 г.		18/01/1994 (следење)	17/09/1991
Меѓународен пакт за граѓански и политички права (Inter-national Covenant on Civil and Political Rights – CCPR), 1966 г. (неприфатена надлежноста за меѓудржавни жалби, чл. 41)		18/01/1994 (следење)	17/09/1991
Дополнителен протокол кон CCPR (Optional Protocol to the CCPR), 1966 г.		12/12/1994 (пристапување)	12/03/1995
Втор дополнителен протокол кон ICCPR (Second Optional Protocol to ICCPR), 1989 г.		26/01/1995 (пристапување)	26/04/1995
Конвенција против мачење и друго сурово и нехумано или понижувачко однесување или казнување (Convention Against Torture and Other Cruel Inhuman or Degrading Treatment or Punishment – CAT), 1984 г. (прифатена надлежноста за истражна постапка, индивидуални/меѓудржавни жалби, членови 20, 21, 22)		12/12/1994 (следење)	17/09/1991
Дополнителен протокол кон CAT (Optional Protocol to CAT), 2002 г.	---	---	---
Конвенција за правата на детето (Convention on the Rights of the Child – CRC), 1989 г.		2/12/1993 (следење)	17/09/1991
Дополнителен протокол кон CRC за вклучување деца во оружен судир (Optional Protocol to the CRC on the involvement of children in armed conflict), 2000 г.	17/07/2001	12/01/2004	12/02/2004
Дополнителен протокол кон CRC за продажба на деца, детска проституција и детска порнографија (Optional Protocol to the CRC on the sale of children child prostitution and child pornography), 2000 г.	17/07/2001	17/10/2003	17/11/2003

Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women – CEDAW), 1979 г.		18/01/1994 (следење)	17/09/1991
Дополнителн протокол кон CEDAW (Optional Protocol to CEDAW), 1999 г. (неизземање од истражна постапка, чл.10)	03/04/2000	17/10/2003	17/1/2004
Меѓународна конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination – CERD), 1965 г. (прифатена надлежност за индивидуални жалби, чл. 14)		18/01/1994 (следење)	17/09/1991
Меѓународна конвенција за заштита на правата на сите работници-мигранти и на членовите на нивните семејства (International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families – CMW), 1990 г.	---	---	---

Македонија ги има ратификувано следниве таканаречени **Основни конвенции на ИЛО (ILO)** (датумот на ратификација е даден во долниот дел):

Слобода на здружување и колективно преговарање (Freedom of association and collective bargaining)		Елиминација на принудна и задолжителна работа (Elimination of forced and compulsory labour)	
Конвенција бр. 87	Конвенција бр. 98	Конвенција бр. 29	Конвенција бр. 105
17/11/1991	17/11/1991	17/11/1991	15/07/2003

Елиминација на дискриминацијата во однос на вработувањето и на занимањето (Elimination of discrimination in respect of employment and occupation)		Укинување на детскиот труд (Abolition of child labour)	
Конвенција бр. 100	Конвенција бр. 111	Конвенција бр. 138	Конвенција бр. 182
17/11/1991	17/11/1991	17/11/1991	30/05/2002

Во поглед на релевантните **конвенции на УНЕСКО**, Македонија ги има ратификувано следниве договори:

Конвенција против дискриминација во образованието (Convention against Discrimination in Education), 1960 г.	30/04/1997 (следење)
Конвенција за стручно и вокациско образование (Convention on Technical and Vocational Education), 1989 г.	---
Конвенција за заштита и промоција на различното културно изразување (Convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expressions), 2005 г.	---

Воспоставувајќи обврзувачки правни обврски, Македонија е држава-страна на следниве договори востановени под покровителство на **Советот на Европа**, а кои се однесуваат на заштитата на човековите права:

	Потпишување	Ратификација/ Следење/ Пристапување	Стапување на сила
Европска конвенција за заштита на човековите права и основни слободи (European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms – ECHR), 1950 г.	9/11/1995	10/4/1997	10/4/1997
Протокол кон ECHR (Protocol to the ECHR), 1952 г.	14/6/1996	10/4/1997	10/4/1997

Протокол бр. 2 кон ECHR (Protocol No. 2 to the ECHR), кој зборува за надлежноста на Европскиот суд за човекови права да дава советодавни мислења, 1963 г.	9/11/1995	10/4/1997	10/4/1997
Протокол бр. 3 кон ECHR (Protocol No. 3 to the ECHR), со кој се менуваат членовите 29, 30 и 34 од Конвенцијата, 1963 г.	9/11/1995	10/4/1997	10/4/1997
Протокол бр. 4 кон ECHR (Protocol No. 4 to the ECHR), со кој се обезбедуваат одредени права и слободи поинакви од веќе вклучените во Конвенцијата, а со тоа и во првиот протокол, 1963 г.	14/6/1996	10/4/1997	10/4/1997
Протокол бр. 5 кон ECHR (Protocol No. 5 to the ECHR), со кој се менуваат членовите 22 и 40 од Конвенцијата, 1966 г.	9/11/1995	10/4/1997	10/4/1997
Протокол бр. 6 кон ECHR (Protocol No. 6 to the ECHR) за укинување на смртната казна, 1983 г.	14/6/1996	10/4/1997	1/5/1997
Протокол бр. 7 кон ECHR (Protocol No. 7 to the ECHR), 1984 г.	14/6/1996	10/4/1997	1/7/1997
Протокол бр. 8 кон ECHR (Protocol No. 8 to the ECHR), 1985 г.	9/11/1995	10/4/1997	10/4/1997
Протокол бр. 11 кон ECHR (Protocol No. 11 to the ECHR), реструктурирање на контролната машинерија воспоставена таму, 1994 г.	9/11/1995	10/4/1997	1/11/1998
Протокол бр. 12 кон ECHR (Protocol No. 12 to the ECHR), 2000 г.	4/11/2000	13/7/2004	1/4/2005
Протокол бр. 13 кон ECHR (Protocol No. 13 to the ECHR), за укинување на смртната казна во сите околности, 2002 г.	3/5/2002	13/7/2004	1/11/2004
Протокол бр. 14 кон ECHR (Protocol No. 14 to the ECHR), со кој се менува контролниот систем на Конвенцијата, 2004 г.	15/9/2004	15/6/2005	Протоколот уште не е на сила
Европска конвенција за спречување тортура и нечовечно или понижувачко однесување или казнување (European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment), 1987 г.	14/6/1996	6/6/1997	1/10/1997
Протокол бр. 1 кон Европската конвенција за спречување тортура и нечовечно или понижувачко однесување или казнување, 1993 г.	14/6/1996	6/6/1997	1/3/2002
Протокол бр. 2 кон Европската конвенција за спречување тортура и нечовечно или понижувачко однесување или казнување, 1993 г.	14/6/1996	6/6/1997	1/3/2002
Европска социјална повелба (European Social Charter), 1961 г.	5/5/1998	31/3/2005	30/4/2005
Дополнителен протокол кон Европската социјална повелба (Additional Protocol to the European Social Charter), 1988 г.	5/5/1998	---	---
Протокол за менување на Европската социјална повелба (Protocol amending the European Social Charter), 1991 г.	5/5/1998	31/3/2005	Протоколот уште не е на сила
Дополнителен протокол кон Европската социјална повелба кој овозможува систем за колективни жалби (Additional Protocol to the European Social Charter Providing for a System of Collective Complaints), 1995 г.	---	---	---
Европска социјална повелба (ревидирана) (European Social Charter (revised)), 1996 г.	---	---	---
Европска конвенција за посвојување деца (European Convention on the Adoption of Children), 1967 г.	3/4/2001	15/1/2003	16/4/2003

Европска конвенција за правниот статус на децата родени вонбрачно (European Convention on the Legal Status of Children born out of Wedlock), 1975 г.	3/4/2001	29/11/2002	1/3/2003
Европска конвенција за признавање и извршување одлуки за старателство врз деца и за враќање старателство врз деца (European Convention on Recognition and Enforcement of Decisions concerning Custody of Children and on Restoration of Custody of Children), 1980 г.	3/4/2001	29/11/2002	1/3/2003
Европска конвенција за спроведување на детски-те права (European Convention on the Exercise of Children's Rights), 1996 г.	3/4/2001	15/1/2003	1/5/2003
Конвенција за контакти што засегаат деца (Convention on Contact concerning Children), 2003 г.	---	---	---
Европска повелба за регионални или малцински јазици (European Charter for Regional or Minority Languages), 1992 г.	25/7/1996	---	---
Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства (Framework Convention for the Protection of National Minorities), 1995 г.	25/7/1996	10/4/1997	1/2/1998
Конвенција за акција против трговија со луѓе на Советот на Европа (Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings), 2005 г.	17/11/2005	---	Конвенцијата уште не е на сила

1.2 Меѓународен мониторинг за Македонија

Поради прифаќањето на широка палета меѓународни обврски според договорите за човекови права, Македонија е, исто така, предмет на соодветна палета од меѓународни механизми за мониторинг; тие вклучуваат обврски на државата за поднесување извештаи (на пр., според договорите на ОН, Европската социјална повелба, Рамковната конвенција за национални малцинства), жалбени механизми (предвидени во некои конвенции на ОН и во Европската конвенција за човекови права) и истражни постапки (на пр., според режимот на Европската конвенција за спречување тортура). Освен тоа, постојат неколку недоговорни механизми, на пример, во областа на специјалните постапки (работни групи, специјални известувачи итн.) од Комисијата за човекови права на ОН или од Европската комисија на Советот на Европа против расизам и нетрпеливост (European Commission against Racism and Intolerance – ECRI); згора на тоа, во оваа категорија може да се подведат и актив-

ностите на Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ).

2. Национално ниво

2.1 Домашни стандарди – Устав на Република Македонија

Според член 118 од Уставот, меѓународните договори што се ратификувани во согласност со Уставот се дел од домашниот правен поредок и не можат да се менуваат со закон. На тој начин, во хиерархиската поставеност на правните норми меѓународните договори се надредени над домашните закони. Оттука произлегува обврската за хармонизација на правниот поредок и на тековната практика на судовите, на јавната администрација и на другите државни органи со стандардите што произлегуваат од конвенциите и со праксата на нивните органи и тела. На постапката за ратификација на некој меѓународен документ и претходи преиспитувањето на компатибилноста на закон-

ската регулатива, при што се констатираат правните импликации.

Меѓународните договори во нашиот правен поредок претставуваат извори на право, така што поединците – субјекти во правото – можат автоматски да се повикуваат на одредбите на меѓународните договори, а судовите и управните органи се должни непосредно да ги применуваат. Договорите за човекови права уживаат повисока правна сила од останатите меѓународни договори. На ваков заклучок недвосмислено упатува и член 8 став 1 алинеја 1 од Уставот на Република Македонија во кој, како една од највисоките вредности на уставниот поредок на Република Македонија, се предвидени почитувањето на основните слободи и права на човекот и граѓанинот признати во меѓународното право и утврдени со Уставот.

Уставот, сам по себе, содржи сестрана листа на основните права (во членот 9 до 48) вклучувајќи ги граѓанските, културните, економските, политичките и социјалните права.

(Уставој на Република Македонија е објавен во Службен весник на Република Македонија бр.52/1991; Амандманиџе I и II се објавени во Службен весник на Р.Македонија бр.1/1992 ; Амандманој III е објавен во Службен весник на Р.Македонија бр.31/1998; Амандманиџе IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII се објавени во Службен весник на Р. Македонија бр.91/2003)

- Еднаквост на граѓаните - Член 9
- Право на живот - Член 10
- Неприкосновеност на физичкиот и моралниот интегритет - Член 11
- Право на слобода - Член 12
- Презумпција на невиност - Член 13
- Нема казна без закон и право да не се биде осуден или казнет два пати - Член 14
- Право на жалба - Член 15
- Слобода на уверување, говор и пристап до информации - Член 16
- Тајност на писмата и на сите други облици на општење - Член 17
- Сигурност и тајност на личните податоци - Член 18
- Слобода на вероисповест - Член 19
- Слобода на здружување - Член 20
- Право на собирање - Член 21
- Избирачко право - Член 22
- Право на вршење јавни функции - Член 23
- Право на поднесување претставки - Член 24
- Почитување и заштита на приватноста, личниот и семејниот живот, достоинството и угледот – Член 25
- Право на неповредливост на домот - Член 26
- Слобода на движење - Член 2
- Право и должност за одбрана на РМ - Член 2
- Права на странските државјани во РМ - Член 29
- Право на сопственост и право на наследување - Членови 30 и 31
- Право на работа и слободен избор на вработување - Член 32
- Обврска за плаќање на даноци и други јавни давачки - Член 33
- Право на социјална заштита - Членови 34, 35, 36
- Право на синдикално здружување - Член 37
- Право на штрајк - Член 38
- Право на здравствена заштита - Член 39

- Заштита на семејството - Член 40
- Слобода за создавање потомство - Член 41
- Заштита на мајките и децата - Член 42
- Право на живот во здрава животна средина - Член 43
- Право на образование - Членови 44, 45, 46
- Право на слободно научно и уметничко творештво - Член 47
- Право на слободно изразување на национална припадност - Член 48

2.2 Структури за мониторинг и заштита на човековите права

2.2.1 *Заштита на слободите и правата пред Уставниот суд на Република Македонија*

Покрај редовните судови, непосредна заштита на слободите и на правата граѓаните можат да остваруваат и пред Уставниот суд на Република Македонија. Имено, според член 110 став 1 алинеја 3 од Уставот на Република Македонија, Уставниот суд ги штити слободите и правата на човекот и граѓанинот што се однесуваат на слободата на уверувањето, на совеста, на мислата и на јавното изразување на мислата, на политичкото здружување и дејствување и на забраната на дискриминацијата на граѓаните по основа на пол, раса, верска, национална, социјална и политичка припадност. Со инструментот наречен уставна тужба, досега Уставниот суд одлучувал за близу осумдесет претставки за повреди на човековите права. Уставниот суд на Република Македонија, одлучувајќи за согласноста на законите со Уставот, односно на подзаконските акти со Уставот и со законите, во повеќе случаи, укинал определени одредби од закони и од други прописи со кои се повредувале граѓанските права и слободи загарантирани со Уставот.

2.2.2 *Судски систем за заштита на човековите права*

Некои уставни одредби за судството

Член 98

Судската власт ја вршат судовите. Судовите се самостојни и независни. Судовите судат врз основа на Уставот и на законите и на меѓународните договори ратификувани во согласност со Уставот. Организацијата за судството е единствена. Забранети се вонредни судови.

Член 101

Врховниот суд на Република Македонија е највисок суд во Републиката и го обезбедува единството во примената на законите од страна на судовите.

Член 102

Расправата пред судовите и изрекувањето на пресудата се јавни. Јавноста може да биде исклучена во случаи утврдени со закон.

Надлежност на Врховниот суд на Република Македонија

Уставот на Република Македонија го дефинира Врховниот суд на Република Македонија како највисок суд во државата кој го обезбедува единството во примената на законите од страна на судовите. Тој ја врши судската власт на целата територија на Република Македонија, а неговото седиште е во Скопје.

Врховниот суд има секретар, три судски оддели (Оддел за казниви дела, Оддел за граѓански дела и Оддел за управни спорови), центар за информатика, евиденција на судската практика и едукација и стручна служба.

Врховниот суд на Република Македонија е надлежен:

- да одлучува во втор степен против одлуките на своите совети кога тоа е определено со закон;

- да решава во трет и последен степен по жалбите против одлуките на апелационите судови и одлуките на своите совети донесени во втор степен, кога тоа е определено со закон;
- да решава по вонредни правни лекови против правосилните одлуки на судовите и одлуките на своите совети, кога тоа е определено со закон; и
- да одлучува за судирот на надлежноста меѓу основните судови од подрачјето на различни апелациони судови, апелационите судови и основните судови, и да решава за пренесување на месната надлежност кај овие судови.

Делокругот на работите за кои Врховниот суд решава на општа седница е следен:

- утврдува начелни ставови и начелни правни мислења по прашања од значење за обезбедување на единство во примената на законите од страна на судовите;
- дава мислење за предлози на закони и на други прописи кога со нив се уредуваат прашања од значење за работата на судовите;
- разгледува прашања во врска со работата на судовите, со примената на законите и судската практика;
- донесува деловник за работа на судот;
- донесува програма за работа на судот;
- утврдува мислење за избор и за постоење на причини за разрешување на судија;
- решава по барања за заштита на законитоста против одлуките на своите совети;
- го разгледува извештајот за својата работа и извештаите за работата на другите судови.

Надлежност на апелационите судови

Апелационите судови се второстепени судови. Тие се надлежни да решаваат по жалбите против одлуките на основните судови. Покрај оваа основна надлежност, апелационите судови се надлежни да ре-

шаваат и во случаите на судир на надлежност меѓу основните судови од своето подрачје и да вршат други работи определени со закон.

Надлежност на основните судови

Сите основни судови се првостепени судови и тие се надлежни:

- да одлучуваат во прв степен по предметите од судска надлежност во кривични, граѓански, вонпроцесни работи;
- извршување и обезбедување; заверување на тапии и интабулации; прекршоци (доколку со закон не е определено за определени видови на прекршоци да решаваат други видови органи – царински, девизни, надворешно-трговски, даночни).

Шеснаесет основни судови, покрај горенаведената надлежност, за подрачјата за кои се основани, според член 32 од Законот за судовите, се надлежни и:

- да судат во прв степен и вршење на работи во кривична постапка за кривични дела за кои е пропишана казна затвор над десет години;
- да постапуваат по стопански престапи, имотни и други граѓанско-правни спорови во кои како странки се јавуваат општините, градот Скопје и Републиката, претпријатијата и други правни лица, сопственици на дуќани и други поединци кои вршат регистрирана стопанска дејност, спорови на домашни правни и странски физички лица и меѓу странски физички и правни лица;
- постапка за стечај, присилно порамнување и ликвидација и спорови што притоа ќе настанат, спорови за статусни промени (поделба, спојување, припојување и организирање) и извршување на одлуки на тие судови;
- одлучува и за законитоста на поединечниот акт во управно-сметководствените спорови;
- за заштита поради незаконски дејствија, за признавање и дозволување на извршување на одлуките на странски судови, како и да вршат работи на меѓу-

народна правна помош, ако со закон не е определена надлежност на друг орган.

2.2.3 Јавно обвинителство

Јавното обвинителство е единствен и самостоен државен орган кој ги гони сторителите на кривични дела, на други со закон утврдени казниви дела и врши и други работи утврдени со закон.

Јавното обвинителство ги врши своите функции врз основа и во рамките на Уставот и на законите.

Народен правобранител

Уставот на Република Македонија ја предвидува и институцијата народен правобранител, позната во светот како омбудсман. Имено, според член 77 од Уставот, предвидено е Собранието на Република Македонија да избира народен правобранител, со надлежност да ги штити уставните и законските права на граѓаните, кога тие ќе им бидат повредени од органите на државната управа и од другите органи и организации што имаат јавни овластувања.

Според Законот за народен правобранител, народниот правобранител е дефиниран како орган кој ги штити уставните и законските права на граѓаните што им се повредени од органите на државната управа и од другите органи и организации што имаат јавни овластувања. Тој посветува особено внимание на заштита на начелото на недискриминација, на соодветна и правична застапеност на припадниците на заедниците во органите на државната власт, во органите на единиците на локалната самоуправа и во јавните установи и служби. Оваа своја надлежност, согласно одредбата од член 29 од Законот за народен правобранител, може да ја остварува, меѓу другото, и со вршење посети и увиди во органите на државната управа и во другите органи и организации што имаат јавни овластувања, како и во органите на државната власт, во органите на единици-

те на локалната самоуправа и во јавните установи и служби.

Во однос на заштитата на правата на граѓаните, народниот правобранител, покрај тоа што ги штити уставните и законските права на граѓаните кога им се повредени од органите на државната управа и од другите органи и организации што имаат јавни овластувања, од востановувањето постапува по претставки, меѓу другото, и на припадниците на заедниците кои сметаат дека им се повредени специјалните права загарантирани со Уставот и со законите на Република Македонија. Тоа значи дека народниот правобранител постапува и во случаи кога припадниците на заедниците сметаат дека им е причинета повреда на правата во поглед на искажување на националната и на верската припадност, повреда на правата во однос на употребата на јазиците и на писмото пред органите на државната управа и пред органите на локалната самоуправа, повреда на правата во областа на образованието (основно, средно, високо), повреда на правата во изборниот процес, повреда на правата при извршување на пописот во Република Македонија, повреда на правата во полициската постапка (добивање државјанство, издавање лична карта, издавање патни исправи, пречекорување на овластување од страна на службени лица), дискриминација, нерамноправен третман и омаловажување поради припадност на која било заедница и други повреди на правата.

Според Законот, народниот правобранител е независен, самостоен, професионален и стручен во вршењето на функцијата.

Народниот правобранител, во постапката за истражување на наводите од претставката или во постапката која ја започнал по сопствена иницијатива, е должен да ги прибави сите факти и докази што се од суштествено значење за одлучување по претставката. Заради успешно извршување на оваа обврска, во чл. 27 од Законот за народен правобранител („Службен весник на Република Македонија“, бр. 60/03) е пропишано дека органите на државната управа, другите органи и организации што

имаат јавни овластувања, органите на единиците на локалната власт и јавните установи или служби се должни да соработуваат со народниот правобранител и, на негово барање, да му ги обезбедат сите докази, податоци и информации, без оглед на степенот на доверливост, и да му овозможат спроведување на постапката. Од друга страна, пак, народниот правобранител е должен да ја чува државната и службената тајна на начин и под услови пропишани со закон и со друг пропис.

Народниот правобранител има право да побара привремено одложување на извршувањето управен акт до донесување на одлуката од второстепениот орган и привремено одложување на извршување на управен акт до донесување на одлука на надлежниот суд, доколку оцени дека извршувањето на управниот акт ќе произведе ненадоместлива штета за правото на заинтересираното лице - чл. 33 од Законот за народен правобранител.

Меѓу позначајните овластувања на народниот правобранител спаѓа и неговото овластување од чл. 30 од Законот за народниот правобранител, според кое народниот правобранител може да поднесе предлог до Уставниот суд на Република Македонија за оценување на уставноста на законите и уставноста и законитоста на другите прописи или општи акти.

Законот за народниот правобранител („Службен весник на Република Македонија“ бр. 60/03), кој стапи на сила на ден 1.10.2003 година, заради подобро извршување на работите од надлежноста на народниот правобранител, во членот 44 предвидува отворање на шест нови канцеларии организирани како подрачни организациони единици на народниот правобранител. Со Законот е определено вакви канцеларии да се отворат во градовите Тетово, Кичево, Штип, Струмица, Куманово и Битола.

II

„Милениумски развојни права“ - поврзани со Милениумските развојни цели, насоките за намалување на сиромаштијата и човековите права

1. Милениумска развојна цел 1: Да се намалат сиромаштијата и социјалната исклученост – човекови права на адекватен животен стандард, на работа, на социјална сигурност

1.1 Меѓународна правна рамка

ПРАВО НА АДЕКВАТЕН ЖИВОТЕН СТАНДАРД

- Пакт за економски, социјални и културни права на ОН, 1966 г.
  - Право на адекватен стандард на живеење за лицето и за неговото семејство, вклучително адекватна храна, облека, дом и право на континуирано подобрување на животните услови – Член 11/1.
- Конвенција за правата на детето на ОН, 1989 г.
  - Правото на секое дете на животен стандард адекватен за детскиот физички, ментален, духовен, морален и социјален развој – Член 27/1;
  - Примарна одговорност на родителите/другите лица одговорни за детето е да обезбедат, во рамките на своите можности и финансиски капацитети, услови на живеење неопходни за развојот на детето – Член 27/2;
  - Државата да им помага на родителите/другите лица одговорни за детето, и во случај на нужда, да обезбеди материјална помош и програми за поддршка, особено во однос на исхраната, облеката и домувањето – Член 27/3;
  - Државата да обезбеди враќање на издршката за детето од родителите/другите лица со финансиска одговорност за детето – Член 27/4;
  - Право на здравје, вклучително пристап до квалитетна исхрана и чиста вода за пиење – Член 24;
  - Детско право на одмор и слободно време, игра и рекреација, учество во културниот и уметничкиот живот – Член 31;
  - Хендикепирано дете да ужива исполнет и пристоен живот и најцелосна можна социјална интеграција, сеопфатен пристап до службите и до државната поддршка – Член 23;
  - Заштита на детето од секаква форма на насилство, вклучително запоставување и експлоатација – Член 19;
  - Државата да промовира рехабилитација на детето-жртва на запоставување и експлоатација – Член 39.
- Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН, 1979 г.
  - Недискриминација на жените во руралните области во поглед на адекватни животни услови, особено во однос на домувањето, здравствените мерки, струјата и водоснабдувањето, транспортот и врските – Член 14/2.

ПРАВО НА ХРАНА И ПРАВО НА ВОДА

- **Пакт за економски, социјални и културни права на ОН, 1966 г.**
  - Право на адекватен стандард на живеење за лицето и за неговото семејство, вклучително адекватна исхрана – Член 11/1;
  - Право на секој да биде слободен од глад, вклучително преку подобро производство, конзервирање, дистрибуција на храна, со помош на техничкото и научното знаење; вклучување информации за јавноста за адекватните принципи на исхрана и поддржување реформи на аграрниот систем – Член 11/2;
  - Државата да преземе мерки за обезбедување рамноправна распределба на светските резерви на храна – Член 11/2.
- **Конвенција за правата на детето на ОН, 1989 г.**
  - Примарна одговорност на родителите/другите лица одговорни за детето е да обезбедат, во рамките на своите можности и финансиски капацитети, услови на живеење неопходни за развојот на детето – Член 27/2;
  - Државата да им помага на родителите/другите лица одговорни за детето, и во случај на нужда, да обезбеди материјална помош и програми за поддршка, особено во однос на исхраната, облеката и домувањето – Член 27/3;
  - Право на здравје, вклучително пристап до квалитетна исхрана и чиста вода за пиење – Член 24.
- **Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН, 1979 г.**
  - Недискриминација на жените во руралните области во однос на земјата и на аграрната реформа, како и во шемите за повторно населување на земјата – Член 14/2;
  - Недискриминација на жените во руралните области во поглед на адекватни животни услови, особено во

однос на домувањето, здравствените мерки, струјата и водоснабдувањето, транспортот и врските – Член 14/2.

ПРАВО НА ДОМУВАЊЕ

- **Пакт за економски, социјални и културни права на ОН, 1966 г.**
  - Право на адекватен стандард на живеење за лицето и за неговото семејство, вклучително адекватно домување – Член 11/1.
- **Конвенција за правата на детето на ОН, 1989 г.**
  - Примарна одговорност на родители-те/другите лица одговорни за детето е да обезбедат, во рамките на своите можности и финансиски капацитети, услови на живеење неопходни за развојот на детето – Член 27/2;
  - Државата да им помага на родители-те/другите лица одговорни за детето, и во случај на нужда, да обезбеди материјална помош и програми за поддршка, особено во однос на исхраната, облеката и домувањето – Член 27/3;
  - Забрането е произволно или незаконско мешање во приватноста и во домот на детето – Член 16.
- **Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН, 1979 г.**
  - Недискриминација на жените во руралните области во поглед на адекватни животни услови, особено во однос на домувањето, здравствените мерки, струјата и водоснабдувањето, транспортот и врските – Член 14/2.
- **Конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација на ОН, 1965 г.**
  - Елиминација на дискриминација на етничките групи во однос на правото на домување – Член 5.

ПРАВО НА ПОЈАВУВАЊЕ ВО ЈАВНОСТА БЕЗ СРАМ

- **Пакт за економски, социјални и културни права на ОН, 1966 г.**

- Право на адекватен стандард на живеење за лицето и за неговото семејство, вклучително адекватна облека; и на континуирано подобрување на животните услови – Член 11/1;
- Право да се учествува во културниот живот – Член 15/1.
- **Меѓународен пакт за граѓански и политички права, 1966 г.**
  - Зabrana за мачење или друго сурово, нечовечно или понижувачко однесување или казнување – Член 7;
  - Лице лишено од слобода да се третира со човечност и со почит за инхерентното достоинство на човекот – Член 10/1;
  - Забрането е произволно или незаконско мешање во приватноста на лицето, неговото семејство, дом или кореспонденција; и законска заштита против мешања – Член 17.
- **Конвенција за правата на детето на ОН, 1989 г.**
  - Правото на детето на живот, опстанок и развој – Член 6;
  - Правото на секое дете на стандард на живеење адекватен за детскиот физички, ментален, духовен, морален и социјален развој – Член 27/1;
  - Примарна одговорност на родителите/другите лица одговорни за детето е да обезбедат, во рамките на своите можности и финансиски капацитети, услови на живеење неопходни за развојот на детето – Член 27/2;
  - Државата да им помага на родителите/другите лица одговорни за детето, и во случај на нужда, да обезбеди материјална помош и програми за поддршка, особено во однос на исхраната, облеката и домувањето – Член 27/3;
  - Детско право на одмор и слободно време, игра и рекреација, учество во културниот и уметничкиот живот – Член 31;
  - Забрането е произволно или незаконско мешање во приватноста, семејството, домот или кореспонденцијата на детето – Член 16;
- Хендикепирано дете да ужива исполнет и пристоеен живот и најцелосна можна социјална интеграција, сеопфатен пристап до службите и до државната поддршка – Член 23;
- Дете лишено од слобода да се третира со хуманост и со почит за инхерентното достоинство на човекот, забрана за мачење или друго сурово, нечовечно или понижувачко однесување или казнување – Член 37;
- Стандарди за малолетничка правда и алтернативи за лишување од слобода – Член 40/4.
- **Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН, 1979 г.**
  - Недискриминација на жените во поглед на правото да учествуваат во рекреативни активности, спортови и во сите аспекти на културниот живот – Член 13.
- **Конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација на ОН, 1965 г.**
  - Елиминација на дискриминација на етничките групи во однос на правото на еднакво учество во културни активности – Член 5;
  - Елиминација на дискриминација на етничките групи во однос на правото на пристап до секое место или служба наменета за користење од широката јавност, како транспорт, хотели, ресторани, кафетерии, театри и паркови – Член 5.
- **Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа, 1995 г.**
  - Државата да создаде неопходни услови за ефективно учество на припадниците на национални малцинства во културниот, социјалниот и економскиот живот, како и во јавните работи – Член 15.

ПРАВО НА ПРИСТОЈНА РАБОТА

- **Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права на ОН, 1966 г.**
  - Право на работа, вклучително професионална ориентација и обука – Член 6;
  - Право на праведни и поволни работни услови, вклучително правични надници и еднаков надомест за работа од иста вредност; особено на жените да им се гарантираат услови за работа кои не се полоши од оние што ги уживаат мажите, со еднаква плата за еднаква работа, безбедни и здрави работни услови, еднаква можност за сите на своето работно место да бидат унапредени на повисоко ниво; одмор, слободно време и разумно ограничување на работното време и периодични платени одмори – Член 7;
  - Права во однос на формирање и функционирање на синдикати, право на приклучување во нив и право на штрајк (во врска со стандардите на ИЛО (ILO) – Член 8;
  - Специјална заштита на децата од економска и социјална експлоатација – Член 10.
- **Меѓународен пакт за граѓански и политички права, 1966 г.**
  - Секој има право на слобода на здружување со други, вклучително и право на формирање и приклучување кон синдикати за заштита на негови интереси – Член 22.
- **Конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација на ОН, 1965 г.**
  - Елиминација на дискриминација на одредени етнички групи во врска со правото на работа, вклучително слободен избор на вработување, заштита од невработеност, еднаква плата за еднаква работа и праведен и поволен надомест, и праведни и поволни работни услови – Член 5.
- **Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН, 1979 г.**
  - Недискриминација на жените на полето на вработувањето/правото на работа, вклучително еднакви можности за вработување и слободен избор на професија, еднаков надомест за работа од еднаква вредност, унапредување, стручна обука, работни услови и конкретни заштитни мерки во однос на мајчинството – Член 11;
  - Недискриминација на жените во однос на пристап до банкарски заеми, хипотеки и други форми на финансиски кредит – Член 13;
  - Недискриминација на жените во руралните области во однос на еднаков пристап до економски можности преку вработување или самовработување, вклучително пристап до земјоделски кредит и заеми, погодности за маркетинг, соодветна технологија и еднаков третман кај земјата и аграрната реформа, како и во шемите за повторно населување на земјата, и организирање групи за самопомош и за други цели – Член 14;
  - Недискриминација на жените во семејните односи и во пристапот до имот, во однос на сопственоста, купувањето, управувањето, водењето, уживањето и располагањето со имот – Член 16.
- **Конвенција за правата на детето на ОН, 1989 г.**
  - Детско право на заштита од економска експлоатација и од вршење каква било работа со изгледи да биде опасна или да се меша со образованието на детето, или да биде штетна за здравјето на детето или за неговиот физички, ментален, духовен, морален или социјален развој – Член 32/1;
  - Државата да предвиди минимална возраст за вработување, регулирање на работното време и работните услови (во врска со други меѓународни стандарди, вклучително ИЛО) – Член 32/2.

- **Европска социјална повелба на Советот на Европа, 1961, г.**
(врз основа на *заложбӣе декларирани од владата на Македонија, според чл. 20 од Европската социјална повелба*)
  - Право да се заработува за живот во слободно избрано занимање, државата да се стреми кон висок и стабилен степен на вработеност, со цел постигнување целосно вработување, да води бесплатни служби за вработување, да промовира професионална ориентација и обука – Член 1;
  - Право на праведни услови на работа, вклучително одредби за разумно работно време, одмор и платени одмори – Член 2;
  - Право на организирање и на колективно преговарање – Членови 5 и 6;
  - Детско право на заштита од економска експлоатација, вклучително предвидување минимална возраст за вработување, работно време, медицинска контрола, стручна обука, забрана на ноќна работа – Член 7 (*со исклучок на став 5, не е прифатен од Македонија*);
  - Права на вработените жени на заштита, вклучително одредби за отсуство пред/по породување, негување новороденчиња, забрана на специфични форми на работа – Член 8;
  - Права на физички или ментално хендикепирани лица на стручна обука, рехабилитација и повторно социјално вклопување – Член 15.
- Елиминација на дискриминација на одредени етнички групи во однос на правото на социјална сигурност и социјални услуги – Член 5.
- **Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН, 1979 г.**
  - Недискриминација на жените во однос на правото на социјална сигурност и пристап до семејни бенефиции – Членови 11 и 13;
  - Недискриминација на жените во руралните области во поглед на директна корист од програмите за социјална сигурност – Член 14.
- **Конвенција за правата на детето на ОН, 1989 г.**
  - Детско право на корист од социјална сигурност, вклучително социјално осигурување – Член 26.
- **Европска социјална повелба на Советот на Европа, 1961 г.**
(врз основа на *заложбӣе декларирани од владата на Македонија, според чл. 20 од Европската социјална повелба*)
  - Право на социјална сигурност и државата прогресивно да ги подига стандардите на социјална сигурност (во врска со стандардите на ИЛО) – Член 12;
  - Право на социјална и медицинска помош, вклучително пристап до совети и информации – Член 13.

ЗАШТИТА НА ДЕТСКИТЕ ПРАВА КАКО ПРИМАРНА ГРИЖА

ПРАВО НА СОЦИЈАЛНА СИГУРНОСТ И СОЦИЈАЛНА ПОМОШ

- **Пакт за економски, социјални и културни права на ОН, 1966 г.**
  - Право на социјална сигурност, вклучително социјално осигурување – Член 9.
- **Конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација на ОН, 1965 г.**
  - Најдобрите интереси на детето како примарна грижа во сите активности што ги засегаат децата, обезбедена процентна на ефектот врз децата и учеството на децата – Членови 3/1 и 12

НЕДИСКРИМИНАЦИЈА НА ЖЕНИТЕ И АФИРМАТИВНА АКЦИЈА

- Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН 1979г.
  - Државата, со сите соодветни средства и без одлагање, да следи политика на елиминирање на дискриминација на жените, вклучително законодавство, санкции и правна заштита на жените, и да обезбеди целосен развој и унапредување на жените, вклучително на економско и социјално поле, како и да усвои привремени специјални

мерки насочени кон забрзување на фактичката еднаквост помеѓу мажите и жените – Членови 2 до 4

НЕДИСКРИМИНАЦИЈА НА ЕТНИЧКИ ГРУПИ И АФИРМАТИВНА АКЦИЈА

- Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа 1995г.
  - Целосна и ефективна еднаквост помеѓу националните малцинства и мнозинството, вклучително во сите области на економскиот и социјалниот живот – Член 4/2

Предлог упатства на ОН за пристап кон човековите права во стратегиите за намалување на сиромаштијата 2002

Упатство 6: Право на соодветна исхрана

- Цел 1: Сите луѓе да бидат ослободени од хронична глад
- Цел 2: Елиминирање на родова нееднаквост во пристапот до храна
- Цел 3: Сите луѓе да се ослободени од несигурност во исхраната
- Цел 4: Сите луѓе да имаат пристап до храна со соодветна хранлива вредност
- Цел 5: Сите луѓе да имаат пристап до сигурна храна

Упатство 9: Право на пристојна работа

- Цел 1: Целосно вработување
- Цел 2: Сите работници да можат да заработуваат минимум неопходни примања
- Цел 3: Сите работници да примаат разумна финансиска поддршка во период на невработеност
- Цел 4: Да се елиминира родова нееднаквост во пристапот кон работата
- Цел 5: Да се елиминира родова нееднаквост во однос на платите
- Цел 6: Да се елиминира вработување на деца
- Цел 7: Да се елиминира обврзувачко вработување

Упатство 10: Право на соодветно домување

- Цел 1: Сите луѓе да имаат дом
- Цел 2: Сите луѓе да уживаат сигурност во однос на сопственоста
- Цел 3: Сите луѓе да уживаат пристојно домување
- Цел 4: Сите луѓе да уживаат домување во сигурна и здрава околина
- Цел 5: Сите луѓе да се способни да си дозволат адекватно домување
- Цел 6: Адекватно домување физички достапно за сите
- Цел 7: Сите луѓе да уживаат домување со обезбеден пристап до основните услуги, материјали, средства и инфраструктура.

Упатство 12: Право на појавување во јавноста без срам

- Цел 1: Способност на сиромашните без срам да се појават во јавноста

1.2 Домашна правна рамка за човековите права во Македонија

1.2.1 Човековите права на адекватен стандард на живеење, на работата, на социјална сигурност

Преглед

Устав на Република Македонија, 1991 г.

Член 30

Се гарантираат правото на сопственост на имот и правото на наследство.

Сопственоста на имотот создава права и обврски и треба да служи како на благосостојбата на поединецот, така и на благосостојбата на заедницата.

Никој не смее да биде лишен од својот имот или од правата што произлегуваат од него, освен во случаи од јавен интерес определени со закон.

Ако имотот се одземе или се ограничи, се гарантира праведен надомест кој не е понизок од неговата пазарна вредност.

Член 32

Секој има право на работа, на слободен избор на вработување, заштита на работа и материјална помош за време на привремена невработеност.

Секое работно место е отворено за сите под еднакви услови.

Секој вработен има право на соодветен надомест.

Секој вработен има право на платено дневно, неделно и годишно отсуство. Вработените не смеат да се откажат од ова право.

Спроведувањето на правата на вработените и нивното работно место се регулирани со закон и со колективни договори.

Член 34

Граѓаните имаат право на социјална сигурност и социјално осигурување, утврдени со закон и со колективен договор.

Член 35

Републиката предвидува социјална заштита и социјална сигурност на граѓаните согласно начелото за социјална правда.

Републиката им гарантира право на помош на граѓани кои се нејаки и неспособни за работа.

Републиката обезбедува особена заштита за инвалидизирани лица, како и услови за нивно вклучување во животот на општеството.

Член 37

За да ги спроведуваат своите економски и социјални права, граѓаните имаат право да основаат синдикати. Синдикатите може да сочинуваат конфедерации и да се зачленуваат во меѓународни синдикални организации.

Законот може да ги ограничи условите за спроведување на правото на синдикална организација во вооружените сили, полицијата и административните органи.

Член 38

Правото на штрајк е загарантирано.

Законот може да ги ограничи условите за спроведување на правото на штрајк во вооружените сили, полицијата и административните органи“.

1.2.2 Право на работата

Право на вработување

Работниот однос е договорен однос помеѓу вработениот и работодавецот, преку кој вработениот доброволно влегува во организиран работен процес во организацијата на работодавецот, за плата или за

друг приход, и лично и континуирано изведува работа во согласност со инструкциите и под надзор на работодавецот.

Забрана на дискриминација

Работодавецот не смее да стави барател на вработување или работник во нееднаква позиција врз основа на неговата раса,

боја на кожата, род, возраст, здравствена состојба, т.е. инвалидност, верски, политички или какви било други уверувања, врз основа на членство во синдикати, национално и социјално потекло, семеен статус, финансиски статус, сексуална ориентација или какви било други лични работи.

Директна дискриминација е какво било дејство условено од некој од гореспомнатите основи, со кое лицето било ставено, е ставено, или би можело да биде ставено во понеповолна позиција од позицијата на другите поединци во слични случаи. Индиректна дискриминација, во смислата на овој закон, постои кога некоја навидум неутрална одредба, критериум или практика го става или би го ставила барателот на работа или вработениот во понеповолна позиција од другите поединци, врз основа на одредена одлика, статус, приврзаност или уверување.

Право на договор за вработување

Работодавецот е обврзан да го пријави вработениот во задолжителна шема за социјално осигурување (пензиско и инвалидско осигурување и осигурување за време на неработење), согласно посебни прописи. Заверен примерок од пријавувањето мора да му се даде на вработениот во рок од три дена по почетокот на вработувањето.

Вработените не смеат да почнат со работа пред да склучат договор за вработување и пред да бидат пријавени во задолжително социјално осигурување.

Договорите за вработување може да се склучуваат од страна на лица кои наполниле 15 години и кои имаат општа здравствена способност.

Секој договор за вработување во кој една од страните е лице помладо од 15 години, се смета за ништовен.

Право на надница

Плаќањето за работата според договор за вработување секогаш мора да биде во парична форма. При исплатата, ра-

ботодавците мора да го исплатат барем најнискиот износ што е дефиниран во колективниот договор, во согласност со законот, кој директно го обврзува работодавецот.

Платата се состои од основна плата, дел за успешно работење и додатоци. Основната плата се утврдува со земање предвид на условите за работното место за кое вработениот потпишал договор за вработување. Успешноста на работењето на вработениот се определува со земање предвид на одговорниот став, квалитетот и обемот на задолженијата на работното место за кое вработениот потпишал договор за вработување. Додатоци се плаќаат за посебни работни услови, поврзани со распоредот на работата во смисла на работење во смени, двократно работење, ноќни смени, прекувремено работно време, работење во недели и за празници определени со закон, и додатоци за работен стаж.

Платите мора да се исплатат не подоцна од 15 дена по завршетокот на периодот за исплата.

Работодавците претходно мора на писмено да ги известат вработените за датумот на исплата и за какви и да било промени во датумот на исплатата. Работодавците мораат (при секоја исплата на плати и до 31. јануари од новата календарска година) да му обезбедат на вработениот писмена изјава за платата и за придонесите на платата за платниот период или за последната година која, исто така, ги прикажува пресметките и плаќањата на даноците и на придонесите.

Сите трошоци во врска со исплатата на платите ги носи работодавецот.

Права на вработените спрема работодавецот

Вработените на кои работодавецот не им исплатил плати и придонеси три последователни месеци, имаат право да почнат ликвидација на фирмата на работодавецот. Вработените чиј работен однос е прекинат поради постапка за ликвидација

на работодавецот, имаат право (согласно законот) на исплата на:

- плати и придонеси за пензиско и инвалидско осигурување за периодот од последните три месеци пред почнувањето на постапката за ликвидација;
- надомест за повреди на работа што ги претрпел вработениот и за какви било професионални заболувања; и
- какви било неплатени додатоци кон платата за траењето на неискористен редовен годишен одмор во тековната календарска година.

Надомест на трошоци поврзани со работното место

Вработените имаат право на надомест на трошоци поврзани со работното место за:

- оброци во текот на работното време, ако се исплаќаат парично;
- службени патувања;
- додатоци за теренска работа;
- користење приватно возило за службени патувања;
- одвоено живот од семејството; и
- смрт на вработен или на член на неговото семејство.

Право на скратено работно време

Полното работно време не смее да надмине 40 часа неделно. Работодавците со 25 вработени и со работен процес што се одвива на една локација, мора да водат електронска евиденција за полното работно време и за какво било прекувремено работење. Прекувременото работење не смее да надмине 10 часа во текот на една недела и 190 часа во годината.

Право на паузи и на одмори

Во текот на дневното работно време, вработените со полно работно време имаат право на пауза во траење од 30 минути. Времето за пауза во работниот ден се смета како работно време и се плаќа во согласност со тоа.

Вработените имаат право на пауза помеѓу два последователни работни дена во кон-

тинуирано траење од најмалку 12 часа. Работниците имаат право на неделен одмор од најмалку 24 непрекинати часа. Вработените имаат право на годишен одмор во траење од 20 до 26 дена. По истекувањето на вработувањето, вработените имаат право на надомест за неискористениот дел од годишниот одмор.

Секој договор според кој вработувањето го откажува правото на годишен одмор или на надомест за годишниот одмор, се смета за ништовен.

Право на формирање синдикати

Вработените имаат право да формираат синдикат по своја слободна волја и да станат негови членови, според условите пропишани со правилникот на таквиот синдикат. Вработените слободно одлучуваат за приклучувањето кон синдикатот или за негово напуштање. Синдикатот е независна, демократска и самостојна организација на работници кон која тие се приклучуваат врз доброволна основа, со цел застапување, заштита и подобрување на нивните економски, социјални и други индивидуални и колективни права.

Никој не смее да се стави на понеповолно работно место поради тоа што е член или поради тоа што не е член на синдикатот, или поради учествување или неучествување во работата на синдикатот.

Право на штрајк

Синдикатот и неговите асоцијации на повисоки нивоа имаат право да повикаат на штрајк и да го водат, со цел заштита на економските и на социјалните права на нивните членови, во согласност со законот.

Штрајкот мора писмено да се најави до работодавецот или до здружението на работодавци против кои се организира, а штрајковите на солидарност мора да се најават кај работодавците во чии објекти се организираат.

Вработените не смее да се ставаат на понеповолно работно место од другите вработени поради тоа што организирале штрајкови или учествувале во штрајкови

организирани во согласност со одредбите од законот или од колективниот договор.

Одредени права на осигурување во случај на невработеност – финансиска помош:

Правото на финансиска помош е резервирано за невработени поединци кои биле вработени барем девет месеци без прекин или 12 месеци со прекин во последните 18 месеци. Невработените имаат право на финансиска помош за временски период што го минале како вработени и за кој биле платени придонесите.

1.2.3 Права од пензиско-инвалидско осигурување

Право на старосна пензија

Осигурените страни се стекнуваат со право на старосна пензија кога ќе наполнат 64 години (мажи) или 62 години (жени) и ако имаат барем 15 години служба.

Минималниот износ на старосна пензија од задолжителното пензиско-инвалидско осигурување врз основа на генерациската солидарност и пензијата од задолжителното пензиско-инвалидско осигурување финансирано со капитал, не смее да биде помал од пресметаната просечна плата за сите вработени во Република Македонија во 2000 г., и тоа:

- за корисници на пензија кои стекнале право на пензија со повеќе од 35 години стаж (мажи) и повеќе од 30 години стаж (жени), во износ од 41%;
- за корисници на пензија кои стекнале право на пензија со повеќе од 25 години стаж (мажи) и повеќе од 20 години стаж (жени), во износ од 38%; и
- за корисници на пензија кои стекнале право на пензија со стаж до 25 години (мажи) и до 20 години стаж (жени), во износ од 35%.

Право на инвалидска пензија

Осигурените страни кои ја изгубиле својата работоспособност, како и осигурените страни со преостаната работоспособност,

но кои (поради својата возраст) немаат способност да добијат поинаква или дополнителна квалификација за да се осособат за изведување друга соодветна работа, се стекнуваат со правото на инвалидска пензија, под услов:

- 1) инвалидноста да е предизвикана од повреда на работа или од професионално заболување, без разлика на годините стаж, и
- 2) инвалидноста да е предизвикана од повреда надвор од работа или од заболување, под услов страните да имаат доволен број години работен стаж пред настанокот на инвалидноста, и тој број години стаж да покрива најмалку една третина од периодот што почнува на денот кога наполниле 20 години до денот кога настанала инвалидноста, или до денот на истекување на осигурувањето по настаната инвалидност (години стаж), земајќи ги предвид полните години стаж.

Право на семејна пензија

Семејна пензија може да добијат следниве членови на семејството:

- сопругник;
- деца (родени во брак или вонбрачно, или посвоени деца издржувани од осигурената страна, внуци и други деца без родители издржувани од осигурената страна); и
- родители (татко и мајка, очув и маќеа) и родителот-посвојувач издржуван од осигурената страна.

Семејна пензија може да добие и сопругник во разведен брак, под услов да постои судска одлука што му доделува право на таква издршка.

1.2.4. Социјална заштита

Социјалната заштита е дејност од јавен интерес и ја организира државата со цел спречување и надминување на основните социјални ризици на кои се изложени граѓаните, семејствата и групите граѓани во текот на својот живот. Социјален ризик

е: здравствен ризик (болест, повреда и инвалидност), ризик од стареење (старост и опстанок), мајчинство и семеен ризик, ризик од невработеност и професионална несоодветност, и ризик од неприспособност кон општествената средина.

Општините, градот Скопје, и општините во градот Скопје организираат и обезбедуваат спроведување на социјалната заштита преку изготвување сопствени развојни програми за конкретните потреби на граѓаните во областа на социјалната заштита, како и општи акти во областа на социјалната заштита.

Општините, градот Скопје, и општините во градот Скопје може да обезбедат спроведување социјална заштита на лица со физички пречки, на деца без родители и деца без родителска грижа, на деца со посебни потреби, на улични деца/деца од улица, на деца со образовни и социјални проблеми, на деца од семејства со самохрани родители, на лица изложени на социјален ризик, на лица кои злоупотребуваат дроги и алкохол, како и на постари лица без семејна грижа, во форма на вонинституционална и институционална социјална заштита, домување за лица изложени на ризик и подигање на свеста кај населението за потребата да се обезбеди социјална заштита.

Права на социјална помош

- **Континуирана социјална помош:** правото на континуирана социјална помош е право на лицата неспособни за работа, на социјално неосигурените и на оние што не се во позиција да обезбедат средства за сопствената егзистенција. Лица неспособни за работа се лица:
  - со умерени, тешки и најтешки пречки во психичкиот развој, лица со други пречки во развојот кои (поради природата на пречката) не можат да добијат образование, како и лица кои станале хендикепирани по развојниот период, како резултат на што не се способни да работат;

- самохрани мајки во текот на бременоста еден месец пред породувањето и самохрани родители додека детето не наполни три години;
- деца до 15 години возраст или, ако посетуваат редовно образование, до 26 години возраст; и
- жени и мажи постари од 65 години.

Социјално неосигурени лица се оние лица кои немаат приход или чиј приход по сите основи (како приход на целото семејство) е понизок од континуираната финансиска помош дефинирана во овој закон.

Деца без родители и родителска грижа се оние кои не се заштитени во однос на правото на сместување и кои немаат приход врз основа на имот и имотни права и немаат приход врз основа на кои било други прописи, па имаат право на континуирана финансиска помош во износ еднаков на износот на основната финансиска помош до возраст од 18 години или до она време до кое ќе станат способни да живеат независен живот, но, во секој случај, не подоцна од времето кога ќе наполниат 26 години.

- **Социјални финансиски бенефиции за работоспособни, но социјално неосигурени лица:** работоспособните, но социјално неосигурени лица кои не можат да обезбедат средства за егзистенција врз основа на кој било пропис, имаат право на социјални финансиски бенефиции.
- **Финансиски бенефиции за помош и нега:** право на финансиска помош за помош и нега од друго лице е право на лицата кои не се способни да ги задоволат основните потреби (неспособни да се движат во домот дури и со соодветни помагала; неспособни да одржуваат основна лична хигиена, да се облекуваат, да примаат храна или да вршат какви било други функции за задоволување на основните потреби), т.е. лица кои се неподвижни, сосема слепи, кои страдаат од дистрофија или од слични мускулни или невро-мускулни заболувања, од церебрална или детска парализа или

параплегија, како и лица со тешки и најтешки пречки во психичкиот развој и над 26 години старост.

- **Еднократна финансиска помош и помош во предмети:** еднократната финансиска помош или помошта во предмети се обезбедува за лица или за семејства кои се во ситуација на социјален ризик, како резултат на доживеана природна катастрофа или епидемија, подолг период на третман во здравствена установа или друга општествена криза. Помошта во предмети вклучува обезбедување облека, храна и други средства неопходни за минимална егзистенција на граѓаните и на семејствата.

- **Право на домување:** правото на домување е резервирано за социјално загрозени лица, т.е. за оние кои се без дом. Следниве лица се сметаат за социјално загрозени:

- корисници на континуирана финансиска помош, и
- лица без родители или родителска грижа до возраст од 18 години и по завршувањето на старателството, но не подолго од 26 години возраст, под услов да посетуваат редовно училиште.

Критериумите и начинот на спроведување на правото на домување се дефинираат со акт што го издаваат општинските совети, Советот на град Скопје и на општините во град Скопје.

2. Милениумска цел 2: да се ѝосџиѓне универзално основно образование – човеково ѝправо на образование

2.1 Меѓународна правна рамка

Право на образование

- **Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права, 1966 г.**
  - Правото на сите на образование и на целите на образование – Член 13/1;
  - Задолжително и бесплатно основно образование, средно образование (вклучително стручно образование) и високо образование достапно за сите – Член 13/2;
  - Систем на достапни училишта и квалификуван наставен кадар – Член 13/2;
  - Права на родителите за избор на училиште, за верско и морално образование – Член 13/3;
  - Приватни училишта и минимум образовни стандарди – Член 13/4;
  - План за акција за прогресивно спроведување – Член 14.
- **Конвенција за правата на детето на ОН, 1989 г.**

- Детско право на образование, вклучително државата да поттикнува редовно посетување училиште/да спречи напуштање на училиштето – Член 28/1;
- Задолжително и бесплатно основно образование, средно образование (вклучително стручно образование) и високо образование достапно за сите, вклучително финансиска помош – Член 28/1;
- Образовни информации и професионална ориентација расположиви и достапни до сите деца – Член 28/1;
- Училишната дисциплина го почитува детското човечко достоинство – Член 28/2;
- Меѓународна соработка за работи поврзани со образованието, да се олесни пристапот до научно и стручно знаење и до современи наставни методи – Член 28/3;
- Цели на образованието, вклучително развој на детската личност, на детските таленти и способности; почит за чове-

- ковите права; почит за родителите/детскиот сопствен културен идентитет, јазик, вредности; подготовка за одговорен живот во општеството во духот на мирот, толеранцијата, еднаквоста на половите; почит за природната средина – Член 29/1;
- Право на основање приватни образовни институции, минимум образовни стандарди – Член 29/2;
  - Право на детето на одмор и слободно време, на вклучување во игра и рекреативни активности, на слободно учество во културниот живот и уметноста, и обезбедување адекватни и еднакви можности за културна, уметничка, рекреативна и слободна активност на детето – Член 31.
- **Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН, 1979 г.**
    - Елиминација на дискриминација на жените во образованието, вклучително професионална ориентација, пристап до студии, стипендии, наставни програми, квалификуван кадар, опрема – Член 10;
    - Елиминација на стереотипи, вклучително и во наставните материјали и методи – Член 10;
    - Спречување напуштање на училиштето од женските деца – Член 10;
    - Исти можности за активно учествување во спортови и физичко образование – Член 10;
    - Образовни информации кои ќе ги потпомогнат и обезбедат здравјето и благосостојбата на семејствата, вклучително информации и совети за планирање на семејството – Член 10;
    - Исти можности за пристап до програми за возрасни и до програми за функционална писменост – Член 10;
    - Пристап до сите форми на образование и обука за жените во руралните области – Член 14.
  - **Меѓународна конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација на ОН, 1965 г.**
    - Елиминација на дискриминација на одредени етнички групи во однос на правото на образование и обука – Член 5;
    - Државата да се бори против предрасудите во наставата, во образованието, во културата и во информациите кои водат кон расна дискриминација; да промовира толеранција и разбирање на човековите права – Член 7.
  - **Конвенција против дискриминација во образованието на УНЕСКО, 1960 г.**
    - Не смее да има дискриминација во запишувањето ученици во образовни институции, вклучително ист пристап за странски државјани кои живеат на таа територија – Член 3;
    - Стандарди за квалитет во образованието и во обуката за наставничката професија без дискриминација – Член 4;
    - Цели на образованието и права на родителите – Член 5/1;
    - Права на припадниците на националните малцинства во однос на образованието – Член 5/1.
  - **Конвенција бр. 138 на ИЛО за минимум возраст за вработување, 1973 г.**
    - Државата да предвиди минимална возраст за прием на работа или вработување, во согласност со возраста за завршување на задолжителното образование/не помалку од 15 години возраст – Член 2.
  - **Конвенција бр. 182 на ИЛО за забрана и непосредна акција за елиминација на најлошите форми на детски труд, 1999 г.**
    - Државата да преземе ефективни мерки врзани со рокови за да спречи ангажирање деца во најлошите форми на детски труд; да ги идентификува децата изложени на посебен ризик; да обезбеди пристап до бесплатно основно образование; да помогне во отстранувањето на децата од најлошите форми детски труд; да предвиди рехабилитација и социјална интегра-

ција; да ја земе предвид посебната ситуација на девојчињата – Член 7/2;

- Подобрена меѓународна соработка и помош за развој, искоренување на сиромаштијата и универзално образование – Член 8.
- **Прв протокол на Советот на Европа кон Конвенцијата за заштита на човековите права и на основните слободи, 1952 г.**
  - На ниедно лице не смее да му се одрече правото на образование; државата да ги почитува правата на родителите во поглед на нивните сопствени верски и филозофски уверувања – Член 2.
- **Европска социјална повелба на Советот на Европа, 1961 г.**

(врз основа на заложените декларации од владата на Македонија, според чл. 20 од Европската социјална повелба)

  - Право на детето на заштита од економска експлоатација, вклучително обезбедување минимална возраст за вработување, работно време, медицинска контрола, стручна обука, забрана на нојна работа – Член 7 (со исклучок на став 5, не е прифатен од Македонија).
- **Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа, 1995 г.**
  - Државата да охрабрува толеранција и меѓукултурен дијалог, и да промовира заемна почит, разбирање и соработка помеѓу сите лица кои живеат на нејзина територија, без разлика на етничкиот, културниот, јазичниот или верскиот идентитет на тие лица, особено на полето на образованието, културата и медиумите – Член 6/1;
  - Државата да ги штити лицата од закани или чиновни на дискриминација, непријателство или насилство како резултат на нивниот етнички, културен, јазичен или верски идентитет – Член 6/2;

- Да се негува знаење во образованието и истражување на културата, историјата, јазикот и верата на националните малцинства и на мнозинството; да се обезбеди адекватна обука за наставниците, материјали; еднакви можности за пристап до образование на сите нивоа за припадниците на националните малцинства – Член 12;
- Право на припадниците на национално малцинство да основаат/управуваат со сопствена приватна образовна институција – Член 13;
- Право на припадниците на национално малцинство да го учат својот малцински јазик и адекватни можности за подучување на малцинскиот јазик – Член 14.

Заштита на детските права како примарна грижа

- **Конвенција за правата на детето на ОН 1989г.**
  - Најдобрите интереси на детето како примарна грижа во сите активности што ги засегаат децата, обезбедена проценка на ефектот врз децата и учеството на децата – Членови 3/1 и 12

Недискриминација на жените и афирмативна акција

- **Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН 1979г.**
  - Државата, со сите соодветни средства и без одлагање, да следи политика на елиминирање на дискриминација на жените, вклучително законодавство, санкции и правна заштита на жените, и да обезбеди целосен развој и унапредување на жените, вклучително на економско и социјално поле, како и да усвои привремени специјални мерки насочени кон забрзување на фактичката еднаквост помеѓу мажите и жените – Членови 2 до 4

Предлог упатства на ОН за пристап кон човековите права во стратегиите за намалување на сиромаштијата 2002

Упатство 8: Право на образование

- **Цел 1:** Што е можно поскоро да се обезбеди универзално основно образование за момчиња и девојчиња, но не подоцна од 2015 година
- **Цел 2:** Да се овозможи бесплатно основно образование за сите деца
- **Цел 3:** Да се имплементира задолжително основно образование
- **Цел 4:** Да се искорени неписменоста
- **Цел 5:** Да се обезбеди еднаков пристап за сите во средното образование
- **Цел 6:** Да се овозможи бесплатно средно образование за сите деца
- **Цел 7:** Да се елиминира родовиот диспаратет во основното и средното образование
- **Цел 8:** Да се подобри квалитетот на основното и средното образование

Недискриминација на етнички групи и афирмативна акција

- **Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа 1995г.**
  - Целосна и ефективна еднаквост помеѓу националните малцинства и мнозинството, вклучително во сите области на економскиот и социјалниот живот – Член 4/2

2.2. Домашна правна рамка во Македонија

Траење на основното образование

Основното образование трае девет години.

Основното училиште е задолжително

Основното образование, по правило, е задолжително за сите деца на возраст од шест до петнаесет години. Родителот, т.е. старателот на детето е обврзан да го запише детето во основно училиште и одговорен е за негово редовно посетување на основното училиште.

Основното образование вклучува:

- воведна година;
- четири години одделенска настава; и
- четири години предметна настава.

Одделенската настава се однесува на прво до четврто одделение, а предметната настава на петто до осмо одделение основно образование.

Воведна година на основното образование

Во воведната година од задолжителното основно образование (во понатамошниот текст: воведна година) се запишуваат сите деца кои до крајот на календарската година ќе наполнат шест години. Ако со медицински извештај се утврди дека детето не е доволно физички или ментално развиено, тоа привремено се ослободува од обврската да се запише во таа година. Во воведната година може да се запишат деца кои до почетокот на училишната година ќе имаат наполнето пет години, врз основа на позитивно мислење од доктор-специјалист, психолог и педагог.

Бесплатен превоз, сместување и оброци во основното образование

Ученикот има право на бесплатен превоз до училиштето, ако растојанието помеѓу местото на живеење и најблиското основно училиште е најмалку 2 км. Учениците со посебни потреби имаат право на бесплатен превоз. Ако превозот не може да се обезбеди, ученикот има право на бесплатно сместување и на оброци во ученички интернат или во семејство.

Видови средни училишта

Средното образование се спроведува во средни училишта. Овие училишта се или јавни, или приватни. Јавните средни училишта може да ги формира или

општината или државата (приватните и државно формираните средни училишта не се вклучени/покриени од процесот на децентрализација). Државата може да основа средно училиште за одредени категории ученици или за области од особен интерес за државата (уметност, музика, училишта за деца со хендикеп и сл.).

Недискриминација во средното образование

Секој поединец, под еднакви услови, има право на средно образование. Не се дозволува дискриминација врз основа на пол, раса, боја на кожа, национално и социјално потекло, политички и религиозни уверувања, финансиски и социјален статус.

3. Милениумска развојна цел 3: Да се ѝромовира родова еднаквост и да се зајакнат женишџе – човекови ѝправа на женишџе и родова еднаквост

3.1 Меѓународна правна рамка

Човекови права на жените и родова еднаквост

- Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН, 1979 г.

Забелешка: овде е релевантна целишџа конвенција; сѝџак, следниве одредби и делови се ѝошџенцирани заради нивната особена релеванност во македонски контекст

- Државата, со сите соодветни средства и без одлагање, да следи политика на елиминирање на дискриминацијата на жените, вклучително законодавство, санкции и правна заштита за жените – Член 2;
- Државата да обезбеди целосен развој и напредување на жените, вклучително на економско и социјално поле, и да прифати привремени

Јазик во основното и во средното образование

Образовната дејност во основното и во средното училиште се изведува на македонски јазик и на неговото кирилично писмо. За членовите на заедниците кои посетуваат настава на јазик поинаков од македонскиот, наставната дејност се изведува на јазикот и со помош на писмото на односната заедница, на начин посочен со овој закон.

Образование–политика–религија

Во основното и во средното училиште се забранети сите видови политичко и верско организирање. Не се дозволува спроведување верско образование во основно и средно училиште. Забрането е изложување ознаки на политички партии и на верски ознаки во основно училиште.

специјални мерки насочени кон забрзување на фактичката еднаквост помеѓу мажите и жените – Членови 3 и 4;

- Да се модифицираат социјалните и културни обрасци на однесување на мажите и жените/предрасудите/стереотипите и релевантните практики, вклучително преку семејното воспитување – Член 5;
- Да се усогласи пред законот еднаквоста на жените со мажите и полниот правен капацитет еднаков со мажите, и да се обезбедат еднакви права на полето на бракот, семејните односи и имотот – Членови 15 и 16;
- Елиминација на дискриминацијата на жените во образованието, вклучително пристап до програми за возрастни и до програми за функционална писменост – Член 10;

- Елиминација на дискриминацијата на жените на полето на вработување – Член 11;
- Елиминација на дискриминацијата на жените во здравствената заштита – Член 12;
- Елиминација на дискриминацијата на жените во културниот живот – Член 13;
- Учество во политичкиот и во јавниот живот, на национално и на меѓународно ниво – Членови 7 и 8;
- Елиминација на дискриминацијата на жените во однос на националноста – Член 9;
- Спречување на сите форми на трговија со жени и експлоатација на проституцијата – Член 6;
- Елиминирање на дискриминацијата особено во поглед на жените во руралните области – Член 14.
- **Конвенција за правата на детето на ОН, 1989 г.**
  - Да се гарантира недискриминација заснована врз пол – Член 2;
  - Воспитување и развој на детето како одговорност на двајцата родители – Член 18;
  - Пристап до конкретни здравствени услуги за мајките; укинување на традиционалните практики со предрасуди за здравјето на децата – Член 24/2 и 24/3.
- **Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права на ОН, 1966 г.**
  - Државата да им гарантира еднакви права на мажите и на жените за уживање во сите економски, социјални и културни права – Член 3;
  - Право на работа и еднаква плата за еднаква работа – Членови 6 и 7;
  - Пристап до образование за сите – Членови 13 и 14.
- **Пакт за граѓански и политички права на ОН, 1966 г.**
  - Државата да им гарантира еднакви права на мажите и на жените за уживање во сите граѓански и политички права – Член 3;
  - Не смее да се изврши смртна казна врз бремени жени – Член 6/5;
  - Еднаквост на мажите и на жените во однос на бракот и на семејните односи – Член 23;
  - Еднакво право на глас/да се биде избран и на пристап до јавни служби – Член 25;
  - Забрана на дискриминација врз основа на пол – Член 26.
- **Конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација на ОН, 1965 г.**
  - Право на сите на еднаквост пред законот во однос на граѓанските, политичките, економските, социјалните и културните права – Член 5.
- **Конвенција против дискриминација во образованието на УНЕСКО, 1960 г.**
  - Да се елиминира и да се спречи дискриминација во образованието заснована врз пол – Членови 3 и 1.
- **Конвенција за заштита на човековите права и на основните слободи на Советот на Европа (ECHR), 1950 г. и Протокол бр. 12, 2000 г.**
  - Правата од конвенцијата да се гарантираат без дискриминација врз основа на пол – Член 14 од ECHR;
  - Општа забрана на дискриминацијата, вклучително и онаа заснована врз пол – Член 1 P12.
- **Европска социјална повелба на Советот на Европа, 1961 г.**

(врз основа на заложбиите декларирани од владата на Македонија, според чл. 20 од Европската социјална повелба)

  - Права на вработените жени на заштита, вклучително одредби за отсуство пред/по породување, негување новороденчиња, забрана на специфични форми на работа – Член 8;
  - Право на мајки и деца на конкретна социјална и економска заштита – Член 17.

Предлог упатства на ОН за пристап кон човековите права во стратегиите за намалување на сиромаштијата 2002

Упатство 6: Право на адекватна исхрана

- Цел 2: Елиминирање на родова нееднаквост во пристапот до храна

Упатство 7: Право на здравствена заштита

- Цел 7: Елиминирање на родова нееднаквост во пристапот на здравствена заштита

Упатство 8: Право на образование

- Цел 1: Што е можно поскоро да се обезбеди универзално основно образование за момчињата и девојчињата, но не подоцна од 2015 година
- Цел 5: Да се обезбеди еднаков пристап за сите во средното образование
- Цел 7: Да се елиминира родовиот диспаратет во основното и средното образование

Упатство 9: Право на пристојна работа

- Цел 4: Да се елиминира родова нееднаквост во пристапот на работа
- Цел 5: Да се елиминира родова нееднаквост во однос на платите

Упатство 11: Право на лична безбедност

- Цел 1: Да се елиминира насилството врз сиромашните од страна на државните и не-државните актери

Упатство 13: Право на еднаква достапност на правдата

- Цел 1: Еднаква достапност на граѓанската правда за сиромашните луѓе како жртви

Заштита на детските права како примарна грижа

- Конвенција за правата на детето на ОН 1989г.
  - Најдобрите интереси на детето како примарна грижа во сите активности што ги засегаат децата, обезбедена проценка на ефектот врз децата и учеството на децата – Членови 3/1 и 12

Недискриминација на етнички групи и афирмативна акција

- Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа 1995г.
  - Целосна и ефективна еднаквост помеѓу националните малцинства и мнозинството, вклучително во сите области на економскиот и социјалниот живот – Член 4/2

3.2 Домашна правна рамка во Македонија

Што се однесува до правата на жените следниве точки се земени во предвид:

Еднакви можности за работа

Согласно Уставот на Република Македонија (Член 32, параграф 1) секој има право да работи, да има слободен избор на работното место, да има заштита на работно место да има материјална помош за време на привремената невработеност; секоја работа е отворена за сите под еднакви услови, односно без никаква дискриминација, вклучувајќи ја тука и родовата дискриминација.

Забрана за отпуштање од работа заради бременост, породилно отсуство или родителство

Работодавецот не смее да го раскине договорот за работа на вработените од

Клучна легислатива

- Закон за работни односи, Службен весник Бр. 50/97, 16/2000, 17/2003, 28/04
- Закон за пензиско и инвалидско осигурување, Службен весник Бр. 80/93, 3/94, 14/95, 35/95, 40/96, 70/96, 71/96, 24/97, 25/97, 32/97, 96/00, 98/00 и 5/2001
- Закон за здравство, Службен весник Бр. 17/97, 20/04
- Закон за здравствено осигурување, Службен весник Бр.25/2000, 34/2000, 96/2000, 50/2001, 11/2002, 31/2003 и одлука на Уставен Суд Бр. 104/2000 и 48/2001
- Закон за основно образование, Службен весник Бр. 44/95, 24/96, 34/96, 35/97, 82/99, 29/2002, 40/2003, 42/2003, 63/2004, 82/2004 и 55/2005
- Закон за средно образование, Службен весник Бр. 44/95, 24/96, 34/96, 35/97, 82/99, 29/2002, 40/2003, 42/2003, 67/2004 и 55/2005
- Закон за високо образование, Службен весник Бр. 34/2000, 113/05
- Закон за семејство, Службен весник Бр. 83/04
- Закон за вработување и осигурување во случај на невработеност, Службен весник Бр. 37/97, 25/2000, 101/2000, 50/01, 25/03, 37/04, 4/05
- Закон за државјанство, Службен весник Бр. 45/04
- Закон за здравствена заштита, Службен весник Бр. 17/97
- Кривичен закон, Службен весник Бр. 37/96 со адаптација од 26. 09 2005

женскиот пол за време на периодот на бременост, породилно отсуство и родителство како и поради обврски за грижење за детето.

Право на жената за еднаквост во примањата

Работодавецот без оглед на половата припадност. треба да биде обврзан да им исплаќа еднакви месечни примања на вработените за работа на исто работно место со еднакви обврски.

Одредбите од договорот за работа, колективните договори и/или општите уредби на работодавецот кои се спротивни на горенаведеното ќе бидат поништени.

Право на образование

Правото на образование коешто е загарантирано со Уставот во себе содржи норми со кои се забранува дискриминацијата. Секој поединец, има право

на секундарно образование под еднакви услови. Дискриминација заснована на полова и расна припадност, боја на кожата, национална и социјална позадина, политички и верски убедувања, финансиски и социјален статус, не е дозволена.

Дискриминацијата е забранета и во повисоките нивоа на образование т.е сите жители на Република Македонија имаат право на високо образование под еднакви услови.

3.2.1 Полож и здравјејшо

Уставот на Република Македонија му гарантира на секој жител право на здравствена заштита. Како додаток секој жител на Република Македонија има право и обврска да го чува и одржува своето здравје и здравјето на другите. Овие Уставни одредби се инкорпорирани во Законот за здравствена заштита и Законот за здравствено осигурување.

4. Милениумска развојна цел 4: да се намали смртноста кај децата – право на дејство на здравје

4.1 Меѓународна правна рамка

- Конвенција за правата на детето на ОН, 1989 г.

- Правото на детето на уживање највисок можен стандард на здравје и на установи за третман на болест и рехабилитација на здравјето, вклучително недискриминаторски пристап до такви служби – Член 24/1;
- Државата да ја намали смртноста кај новороденчињата и децата – Член 24/2;
- Државата да обезбеди неопходна медицинска помош, да стави акцент на примарната здравствена заштита, борбата против болести и потхранетост, преку пристап до квалитетна исхрана, чиста вода за пиење, заштита од еколошко загадување – Член 24/2;
- Соодветна пренатална/постнатална здравствена заштита за мајките, вклучително за малолетни мајки – Член 24/2;
- Здравствени информации и едукација за здравјето на детето, исхраната, доењето, хигиената, здравствените мерки, превенцијата на несреќи, достапни за сите, вклучително за децата – Член 24/2;
- Превентивна здравствена заштита, упатства за родителите и едукација и служби за планирање на семејството – Член 24/2;
- Државата да ги укине традиционалните практики со предрасуди за здравјето на децата – Член 24/3;
- Меѓународна соработка за реализирање на детското право на здравје – Член 24/4;
- Ефективен пристап на хендикепаното дете до здравствена заштита

и до служби за рехабилитација, и меѓународна соработка и размена на информации за превентивна здравствена заштита и медицински, психолошки и функционален третман на хендикепаните деца – Член 23;

- Детско право на периодична ревизија на какво било сместување на децата со цел грижа, заштита или третман на нивното физичко или ментално здравје – Член 25;
- Право на детето на живот, опстанок и развој – Член 6;
- Државата да ги заштити сите деца од сите форми на физичко и ментално насилство, повреда или злоупотреба, запоставување или небрежно однесување, малтретирање или експлоатација, вклучително сексуално малтретирање, додека се под грижа на родителите/други одговорни лица – Член 19;
- Државата да промовира физичко и психичко закрепнување и социјална реинтеграција на дете-жртва на каква било форма на насилство – Член 39;
- Државата да ги заштити сите деца од економска експлоатација/каква било опасна или штетна работа – Член 32;
- Државата да ги заштити сите деца од нелегална употреба на наркотични дроги и психотропни супстанции – Член 33;
- Државата да гарантира стандарди за квалитет (безбедност, здравје, квалификации на персоналот) за сите институции, служби и установи одговорни за грижа и заштита на децата – Член 3/3;
- Најдобрите интереси на детето како примарна грижа во сите дејствија

- што ги засегаат децата, процена на влијанието врз децата – Член 3/1;
- Детско учество во сите работи кои влијаат врз детето – Член 12/1;
  - Недискриминација на децата, вклучително врз основа на социјално потекло, на имот – Член 2;
  - Одговорност на државата за заштита и грижа за децата и максимални ресурси за спроведување на економските и социјалните детски права – Членови 3/2 и 4;
  - Примарна одговорност на двајцата родители за образование и за развој на детето и поддршка на државата за родителите, вклучително служби за згрижување на децата и алтернативна грижа за деца надвор од своите семејства – Членови 5, 18 и 20.
- **Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права на ОН, 1966 г.**
    - Права на сите на уживање највисок можен стандард на физичко и ментално здравје – Член 12/1;
    - Намалување на стапката на мртвородени и на смртност на новороденчињата, поддршка за здрав развој на детето – Член 12/2;
    - Превенција, третман и контрола на епидемски, ендемски, професионални и други заболувања – Член 12/2;
    - Подобрување на сите аспекти на еколошка и индустриска хигиена – Член 12/2;
    - Медицинска услуга и медицинско внимание за сите во случај на болест – Член 12/2;
    - Посебна заштита за мајките во текот на разумен период пред и по породувањето – Член 10/2;
    - Посебни мерки на заштита и помош за сите деца и млади, без никаква дискриминација – Член 10/3;
    - Право на придобивка од научниот напредок и од неговата примена – Член 15/1.
  - **Пакт за граѓански и политички права на ОН, 1966 г.**
    - Инхерентно право на живот на сите – Член 6/1;
    - Забрането медицинско или научно експериментирање без слободна согласност – Член 7;
    - Посебна заштита и помош за децата, без никаква дискриминација – Член 24.
  - **Конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација на ОН, 1965 г.**
    - Елиминација на дискриминација на етнички групи во однос на правото на јавно здравство, медицинска заштита – Член 5;
    - Елиминација на дискриминација на етнички групи во однос на правото на безбедност на личноста и заштита од државата против насилство или телесна повреда – Член 5.
  - **Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН, 1979 г.**
    - Да се елиминира дискриминацијата на жените во однос на здравствената заштита, вклучително пристап до служби за планирање на семејството – Член 12;
    - Да се елиминира дискриминацијата на жените во однос на образованието, вклучително активното учество во спортови и физичко образование; и пристап до конкретни образовни информации кои ќе помогнат да се обезбедат здравјето и благосостојбата на семејствата, вклучително информации и совети за планирање на семејството – Член 10;
    - Пристап до адекватни здравствени установи, вклучително информации, советување и служби за планирање на семејството за жените во руралните области – Член 14.
  - **Конвенција за заштита на човековите права и на основните слободи на Советот на Европа, 1950 г.**
    - Сечие право на живот заштитено со закон – Член 2/1.
  - **Европска социјална повелба на Советот на Европа, 1961 г.**

(врз основа на заложибите декларирани од владаџа на Македонија, според чл. 20 од Европската социјална Повеља)

- Правото на децата и младите на заштита од работа што се смета за опасна или за нездрава – Член 7;
- Правото на заштита на здравјето, вклучително здравствено образование и превенција на болести – Член 11;
- Правото на социјална и медицинска помош – Член 13;
- Право на мајките и на децата на специфична социјална и економска заштита – Член 17.

Недискриминација на жените и афирмативна акција

- Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН 1979г.
  - Државата, со сите соодветни средства и без одлагање, да следи политика на елиминирање на дискриминација на жените, вклучително законодавство, санкции и правна заштита на жените, и да обезбеди целосен развој и унапредување на жените, вклучително на економско и социјално поле, како и да усвои привремени специјални мерки насочени кон забрзување на фактичката еднаквост помеѓу мажите и жените – Членови 2 до 4

Недискриминација на етнички групи и афирмативна акција

- Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа 1995г.
  - Целосна и ефективна еднаквост помеѓу националните малцинства и мнозинството, вклучително во сите области на економскиот и социјалниот живот – Член 4/2

4.2. Домашна правна рамка во Македонија

Право на здравствена заштита

Секој има право на заштита на здравјето.

Заради остварување на одредени права во случај на болест и повреда и на други права од здравствената заштита утврдени со овој закон, врз начелата на зависност и солидарност, се утврдува задолжително здравствено осигурување.

Остварувањето на одредени права на здравствена заштита утврдени со уставот и со закон, утврдените потреби и интереси на општеството во областа на здравствената заштита и правата од здравственото осигурување, се врши во Фондот за здравствено осигурување кој е во состав на Министерството за здравство, со својство на правно лице.

Предлог упатства на ОН за пристап кон човековите права во стратегиите за намалување на сиромаштијата 2002

Упатство 7: Право на здравствена заштита

- **Цел 1:** Пристап на сите луѓе до адекватна и достапна примарна здравствена заштита
- **Цел 2:** Елиминирање на морталитетот кај децата кој може да се избегне
- **Цел 4:** Пристап на сите мажи и жени кои се способни за репродукција до сигурни и ефективни методи на контрацепција
- **Цел 5:** Елиминирање на ХИВ вирусот и СИДА-та
- **Цел 6:** Елиминирање на случаи на други преносливи болести
- **Цел 7:** Елиминирање на родова нееднаквост во поглед на здравствената заштита

Право на здравствено осигурување

Со задолжително здравствено осигурување врз начелата на заемност и солидарност, на осигурениците им се обезбедува право на основна здравствена заштита.

Основната здравствена заштита опфаќа:

1. лекарски прегледи и дрги видови медицинска помош со цел утврдување, следење и проверување на здравствената состојба;
2. преземање на стручно-медицински мерки, мерки и постапки за унапредување на здравствената состојба, односно за спречување и за рано откривање на болестите и друго нарушување на здравјето;
3. укажување итна медицинска помош;
4. лекување во ординација, односно во станот на корисникот;
5. здравствена заштита во врска со бремености и породувања;
6. спроведување на превентивните, терапевтските и рехабилитационите мерки;
7. превенција, лекување и санирање на болестите на устата и на забите;
8. лекови, помошни материјали кои служат за примена на лековите и санитарски материјал потребен за лекување

според листата на лекови што ја утврдува Министерството за здравство;

9. здравствено воспитување со систематска работа со здравото и со болното население;
10. испитување и утврдување на заболувањата, на повредите и на здравствената состојба на осигурениците во специјалистичко-консултативната здравствена заштита;
11. спроведување на специјализирани дијагностички, терапевтски и рехабилитациони постапки;
12. протези, ортопедски и други помагала, помошни и санитарски справи и заботехнички средства, утврдени со општ акт на Министерството за здравство, и
13. испитување и утврдување на здравствената состојба, лекување, рехабилитација, нега, сместување и исхрана во болнички услови.

Правата од здравственото осигурување им се обезбедуваат на членовите на семејството на осигурениците. Како членови на семејството се сметаат: брачниот другар и децата родени во брак и надвор од бракот, посиноците, посвоените деца и децата земени на издржување.

5. Милениумска развојна цел 5: Да се подобри здравјето на мајките – право на здравје на жените

5.1 Меѓународна правна рамка

Право на здравје на жените

- Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН, 1979 г.

- Да се елиминира дискриминацијата на жените во однос на здравствената заштита, вклучително пристап до служби за планирање на семејството – Член 12;
- Да се елиминира дискриминацијата на жените во поглед на вработувањето, да се гарантира правото на заштита на здравјето и на безбедноста на работните услови, вклучително чување на репродуктивната функција; да се гарантира правото на социјално осигурување и во случај на болест – Член 11/1;
- Забрана на отпуштање од работа врз основа на бременост, породилно отсуство; да се предвиди платено породилно отсуство/слични социјални бенефиции; посебна заштита на жените за време на бременоста во случај на штетна работа – Член 11/2;
- Да се елиминира дискриминацијата на жените во однос на образованието, вклучително активното учество во спортови и физичко образование; и пристап до конкретни образовни информации кои ќе помогнат да се обезбедат здравјето и благосостојбата на семејствата, вклучително информации и совети за планирање на семејството – Член 10;
- Пристап до адекватни здравствени установи, вклучително информации, советување и служби за планирање на семејството за жените во руралните области – Член 14;
- Државата, со сите соодветни средства и без одлагање, да следи поли-

тика на елиминирање на дискриминацијата на жените, вклучително законодавство, санкции и правна заштита за жените – Член 2;

- Државата да обезбеди целосен развој и напредување на жените, вклучително на економско и социјално поле, и да усвои привремени специјални мерки насочени кон забрзување на фактичката еднаквост помеѓу мажите и жените – Членови 3 и 4.
- Конвенција за правата на детето на ОН, 1989 г.
  - Правото на малолетната мајка на уживање највисок можен стандард на здравство и на установи за третман на болест и рехабилитација на здравјето, вклучително недискриминаторски пристап до такви служби – Член 24/1;
  - Државата да ја намали стапката на смртност кај новороденчињата и децата – Член 24/2;
  - Државата да обезбеди неопходна медицинска помош, да стави акцент на примарната здравствена заштита, да се бори против болести и потхранетост преку пристап до квалитетна исхрана, чиста вода за пиење, заштита од еколошко загадување – Член 24/2;
  - Соодветна пренатална/постнатална здравствена заштита за мајките, вклучително за малолетните мајки – Член 24/2;
  - Здравствени информации и едукација за здравјето на детето, исхраната, доењето, хигиената, здравствените мерки, превенцијата на несреќи, достапни за сите, вклучително за децата – Член 24/2;
  - Превентивна здравствена заштита, упатства за родителите и едукација и услуги за планирање на семејството – Член 24/2;

- Државата да ги укине традиционалните практики со предрасуди за здравјето на децата – Член 24/3;
- Меѓународна соработка за реализирање на детското право на здравје – Член 24/4;
- Право на малолетна мајка на живот, опстанок и развој – Член 6;
- Детско право на периодична ревизија на било било сместување на децата со цел грижа, заштита или третман на нивното физичко или ментално здравје – Член 25;
- Државата да ги заштити сите деца од сите форми на физичко и ментално насилство, повреда или злоупотреба, запоставување или небрежно однесување, малтретирање или експлоатација, вклучително сексуално малтретирање, додека се под грижа на родителите/други одговорни лица – Член 19;
- Државата да промовира физичко и психичко закрепнување и социјална реинтеграција на дете-жртва на каква било форма на насилство – Член 39;
- Државата да ги заштити сите деца од економска експлоатација/од каква било опасна или штетна работа – Член 32;
- Државата да гарантира стандарди за квалитет (безбедност, здравје, квалификации на персоналот) за сите институции, служби и установи одговорни за грижа и за заштита на децата – Член 3/3;
- Државата да ги заштити сите деца од нелегална употреба на наркотични дроги и психотропни супстанции – Член 33.
- **Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права на ОН, 1966 г.**
  - Права на сите на уживање на највисок можен стандард на физичко и ментално здравје – Член 12/1;
  - Намалување на стапката на мртвородени и на смртност на новороденчињата, поддршка за здрав развој на детето – Член 12/2;
  - Превенција, третман и контрола на епидемски, ендемски, професионални и други заболувања – Член 12/2;
  - Подобрување на сите аспекти на еколошка и индустриска хигиена – Член 12/2;
  - Медицинска услуга и медицинско внимание за сите во случај на болест – Член 12/2;
  - Посебна заштита за мајките во текот на разумен период пред и по породувањето – Член 10/2;
  - Посебни мерки на заштита и помош за сите деца и млади, без никаква дискриминација – Член 10/3;
  - Право на придобивка од научниот напредок и од неговата примена – Член 15/1.
- **Пакт за граѓански и политички права на ОН, 1966 г.**
  - Инхерентно право на живот на сите – Член 6/1;
  - Забрането медицинско или научно експериментирање без слободна согласност – Член 7.
- **Конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација на ОН, 1965 г.**
  - Елиминација на дискриминација на етнички групи во однос на правото на јавно здравство, медицинска заштита – Член 5;
  - Елиминација на дискриминација на етнички групи во однос на правото на безбедност на личноста и заштита од државата против насилство или телесна повреда – Член 5.
- **Конвенција за заштита на човековите права и на основните слободи на Советот на Европа, 1950 г.**
  - Сечие право на живот е заштитено со закон – Член 2/1.
- **Европска социјална повелба на Советот на Европа, 1961 г.**

(врз основа на заложбите декларирани од владата на Македонија, според чл. 20 од Европската социјална повелба)

- Права на вработените жени на заштита, вклучително одредби за отсуство пред/по породување, негување новороденчиња, забрана на специфични форми на работа – Член 8;
- Право на заштита на здравјето, вклучително здравствено образование и превенција на болести – Член 11;
- Правото на социјална и медицинска помош – Член 13.

Заштита на детските права како примарна грижа

- **Конвенција за правата на детето на ОН 1989г.**
  - Најдобрите интереси на детето како примарна грижа во сите дејствија што ги засегаат децата, проценка на ефектот врз децата и детско учество – Членови 3/1 и 12

Недискриминација на етнички групи и афирмативна акција

- **Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа 1995г.**
  - Целосна и ефективна еднаквост помеѓу националните малцинства и мнозинството, вклучително во сите области на економскиот и социјалниот живот – Член 4/2

5.2. Домашна правна рамка во Македонија

Заштита на вработените поради бременост и родителство

Вработените имаат право на посебна заштита во работниот однос поради бременост и родителство. Работодавецот е обврзан на вработените да им овозможи полесна координација на семејните и на професионалните обврски.

Забрана за изведување работа за време на бременоста и по породувањето

Женската работничка не смее да изведува работа за време на бременоста и една година по породувањето, ако работата зна-

чително го загрозува нејзиното здравје или здравјето на детето.

Посебна заштита за време на бременоста

Работодавецот не смее да бара никакви податоци за бременоста на работничката, освен ако не ги достави таа самата со цел остварување на правата за време на бременоста. Ако работничката за време на бременоста изведува работа која има негативен ефект врз нејзиното здравје или врз здравјето на детето, работодавецот има обврска да ја назначи на друго адекватно работно место, со плата иста како да ја врши својата работа, ако тоа се покаже како поповолно за неа. Во каков било спор помеѓу работодавецот и работничката, треба да преовлада мислењето на избраниот лекар или на медицинската комисија.

Заштита за време на бременост и родителство во однос на ноќна работа и на прекувремена работа

Работничката не смее да изведува прекувремена или ноќна работа за време на бременоста или со дете на возраст до една година.

Работничка, која се грижи за дете на возраст од една до три години, може да добие наредба да работи прекувремено или ноќе само по нејзина претходна писмена согласност.

Еден од вработените родители, кој има дете на возраст под седум години, или сериозно болно дете или физички или ментално хендикепирано дете, а кој е самохран родител и самостојно се грижи за воспитувањето и за заштитата на детето, може да добие наредба да работи прекувремено или ноќе само по негова претходна писмена согласност.

Право на мајка-доилка

Работничка, која продолжува со доење на детето по истекувањето на породилното отсуство и која се враќа на работа со полно работно време, има право на прекин на работното време во траење од еден и пол час дневно, вклучително дневната пауза. Работничката го ужива ова право сè додека детето не наполни една година.

6. Милениумска развојна цел 6: Борба против ХИВ/СИДА и туберкулоза – право на здравје

6.1 Меѓународна правна рамка

Право на здравје и недискриминација

- **Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права на ОН, 1966 г.**
  - Права на сите на уживање највисок можен стандард на физичко и ментално здравје – Член 12/1;
  - Намалување на стапката на мртвородени и на смртност на новороденчињата, поддршка за здрав развој на детето – Член 12/2;
  - Превенција, третман и контрола на епидемски, ендемски, професионални и други заболувања – Член 12/2;
  - Подобрување на сите аспекти на еколошка и индустриска хигиена – Член 12/2;
  - Медицинска услуга и медицинско внимание за сите во случај на болест – Член 12/2;
  - Посебна заштита за мајките во текот на разумен период пред и по породувањето – Член 10/2;
  - Посебни мерки на заштита и помош за сите деца и млади, без никаква дискриминација – Член 10/3;
  - Право на придобивка од научниот напредок и од неговата примена – Член 15/1;
  - Заштита на правата без дискриминација од каков било вид – Член 2.
- **Пакт за граѓански и политички права на ОН, 1966 г.**
  - Инхерентно право на живот на сите – Член 6/1;
  - Забрането медицинско или научно експериментирање без слободна согласност – Член 7;
  - Еднаква и ефективна заштита од дискриминација врз која било основа – Член 26.
- **Конвенција за правата на детето на ОН, 1989 г.**
  - Правото на малолетната мајка на уживање највисок можен стандард на здравство и на установи за третман на болест и рехабилитација на здравјето, вклучително недискриминаторски пристап до такви служби – Член 24/1;
  - Државата да ја намали стапката на смртност кај новороденчињата и децата – Член 24/2;
  - Државата да обезбеди неопходна медицинска помош, да стави акцент на примарната здравствена заштита, да се бори против болести и потхранетост преку пристап до квалитетна исхрана, чиста вода за пиење, заштита од еколошко загадување – Член 24/2;
  - Соодветна пренатална/постнатална здравствена заштита за мајките, вклучително за малолетните мајки – Член 24/2;
  - Здравствени информации и едукација за здравјето на детето, исхраната, доењето, хигиената, здравствени мерки, превенцијата на несреќи, достапни за сите, вклучително и за децата – Член 24/2;
  - Превентивна здравствена заштита, упатства за родителите и едукација и служби за планирање на семејството – Член 24/2;
  - Државата да ги укине традиционалните практики со предрасуди за здравјето на децата – Член 24/3;
  - Меѓународна соработка за реализирање на детското право на здравје – Член 24/4;
  - Право на малолетна мајка на живот, опстанок и развој – Член 6;
  - Детско право на периодична ревизија на какво било сместување на децата со цел грижа, заштита или

- третман на нивното физичко или ментално здравје – Член 25;
- Државата да гарантира стандарди за квалитет (безбедност, здравје, квалификации на персоналот) за сите институции, служби и установи одговорни за грижа и заштита на децата – Член 3/3;
  - Државата да ги заштити сите деца од економска експлоатација/каква било опасна или штетна работа – Член 32;
  - Ефективен пристап на хендикепираното дете до здравствена заштита и до службите за рехабилитација, и меѓународна соработка и размена на информации за превентивна здравствена заштита и медицински, психолошки и функционален третман на хендикепираните деца – Член 23;
  - Заштита на правата, без дискриминација од каков било вид – Член 2;
  - Државата да ги заштити сите деца од сите форми на физичко и ментално насилство, повреда или злоупотреба, запоставување или небрежно однесување, малтретирање или експлоатација, вклучително сексуално малтретирање, додека се под грижа на родителите/други одговорни лица – Член 19;
  - Државата да промовира физичко и психичко закрепнување и социјална реинтеграција на дете-жртва на каква било форма на насилство – Член 39;
  - Државата да гарантира стандарди за квалитет (безбедност, здравје, квалификации на персоналот) за сите институции, служби и установи одговорни за грижа и заштита на децата – Член 3/3;
  - Државата да ги заштити сите деца од економска експлоатација/било каква опасна или штетна работа – Член 32;
  - Државата да ги заштити сите деца од нелегална употреба на наркотични дроги и психотропни супстанции – Член 33.
- **Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН, 1979 г.**
    - Да се елиминира дискриминацијата на жените во однос на здравствената заштита, вклучително пристап до службите за планирање на семејството – Член 12;
    - Да се елиминира дискриминацијата на жените во поглед на вработувањето, да се гарантира правото на заштита на здравјето и на безбедноста на работните услови, вклучително чување на репродуктивната функција; да се гарантира правото на социјално осигурување и во случај на болест – Член 11/1;
    - Забрана на отпуштање од работа врз основа на бременост, породилно отсуство; да се предвиди платено породилно отсуство/слични социјални бенефиции; посебна заштита на жените за време на бременоста во случај на штетна работа – Член 11/2;
    - Да се елиминира дискриминацијата на жените во однос на образованието, вклучително активното учество во спортови и физичко образование; и пристап до конкретни образовни информации кои ќе помогнат да се обезбедат здравјето и благосостојбата на семејствата, вклучително информации и совети за планирање на семејството – Член 10;
    - Пристап до адекватни здравствени установи, вклучително информации, советување и служби за планирање на семејството за жените во руралните области – Член 14.
  - **Конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација на ОН, 1965 г.**
    - Елиминација на дискриминација на етнички групи во однос на правото на јавно здравство, медицинска заштита – Член 5;
    - Елиминација на дискриминација на етнички групи во однос на правото на безбедност на личноста и заштита

од државата против насилство или телесна повреда – Член 5.

- **Конвенција за заштита на човековите права и на основните слободи на Советот на Европа, 1950 г.**
  - Сечие право на живот е заштитено со закон – Член 2/1;
  - Уживање на правата без дискриминација на која било основа – Член 14.
- **Протокол бр. 12 кон Конвенцијата за заштита на човековите права и на основните слободи**
  - Општа забрана на дискриминација врз која било основа – Член 1.
- **Европска социјална повелба на Советот на Европа, 1961 г.**

(врскованата на заложибите декларирани од владата на Македонија, според чл. 20 од Европската социјална повелба)

  - Правото на заштита на здравјето, вклучително здравствено образование и превенција на болести – Член 11;
  - Правото на социјална и медицинска помош – Член 13;
  - Права на вработените жени на заштита, вклучително одредби за отсуство пред/по породување, негување новороденчиња, забрана на специфични форми на работа – Член 8.

Заштита на детските права како примарна грижа

- **Конвенција за правата на детето на ОН 1989г.**
  - Најдобрите интереси на детето како примарна грижа во сите дејствија што ги засегаат децата, проценка на ефектот врз децата и детско учество – Членови 3/1 и 12

Недискриминација на жените и афирмативна акција

- **Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН 1979г.**
  - Државата, со сите соодветни средства и без одлагање, да следи поли-

тика на елиминирање на дискриминација на жените, вклучително законодавство, санкции и правна заштита на жените, и да обезбеди целосен развој и унапредување на жените, вклучително на економско и социјално поле, како и да усвои привремени специјални мерки насочени кон забрзување на фактичката еднаквост помеѓу мажите и жените – Членови 2 до 4

Недискриминација на етнички групи и афирмативна акција

- **Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа 1995г.**
  - Целосна и ефективна еднаквост помеѓу националните малцинства и мнозинството, вклучително во сите области на економскиот и социјалниот живот – Член 4/2

6.2. Домашна правна рамка во Македонија

Национална стратегија за ХИВ/СИДА на Македонија

Националната стратегија за ХИВ/СИДА е дизајнирана како тригодишна рамка за спроведување на интервенциите за реализација на глобалната политика во релевантната област, како и за следење и евалуација на ефективноста на националниот одговор.

Националната стратегија за ХИВ/СИДА на Македонија 2003–2006 година се фокусира на неколку приоритетни области и стратегии, и тоа:

- на младите, со цел да се спречи ширењето на сексуално преносливите инфекции (СПИ), да им се обезбеди пристап кон информациите за СПИ и ХИВ/СИДА, како и да им се помогне во формирањето социјални вештини за примена на стекнатите знаења;
- на интравенските корисници на дрога (ИКД), со основна цел да се овозможи

задржување на, во овој момент, ниската инциденција и стапка на ХИВ/СИДА меѓу интравенските корисници на дрога во Македонија;

- на комерцијалните сексуални работници (КСР), на мажите кои имаат секс со мажи и на затворениците, со цел превентирање на ширењето на ХИВ;

- на Ромите, со цел создавање и подигање на свесноста кај ромските лидери за факторите што ја зголемуваат вулнерабилноста на заедницата во однос на ХИВ/СИДА и за ефективните методи за сопирање на ширењето на инфекцијата.

7. Милениумска развојна цел 7: Да се обезбеди еколошка одржливост – право на здрава средина

7.1 Меѓународна правна рамка

- **Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права на ОН, 1966 г.**

- Право на сите на адекватен стандард на живеење за нив и за нивните семејства, вклучително адекватна храна, облека и дом, и на континуирано подобрување на животните услови – Член 11;
- Права на сите на уживање највисок можен стандард на физичко и ментално здравје – Член 12/1;
- Превенција, третман и контрола на епидемски, ендемски, професионални и други заболувања – Член 12/2;
- Подобрување на сите аспекти на еколошка и индустриска хигиена – Член 12/2;
- Посебни мерки на заштита и помош за сите деца и млади, без никаква дискриминација – Член 10/3;
- Право на придобивка од научниот напредок и од неговата примена – Член 15/1.

- **Пакт за граѓански и политички права на ОН, 1966 г.**

- Инхерентно право на живот на сите – Член 6/1.

- **Конвенција за правата на детето на ОН, 1989 г.**

- Правото на секое дете на стандард на живеење адекватен за детскиот

физички, ментален, духовен, морален и социјален развој – Член 27/1;

- Државата да им помага на родители-те/другите лица одговорни за детето, и во случај на нужда да обезбеди материјална помош и програми за поддршка, особено во однос на исхраната, облеката и домувањето – Член 27/3;
- Правото на детето на уживање највисок можен стандард на здравје и на установи за третман на болест и рехабилитација на здравјето, вклучително недискриминаторски пристап до такви служби – Член 24/1;
- Државата да обезбеди неопходна медицинска помош, да стави акцент на примарната здравствена заштита, на борба против болести и потхранетост преку пристап до квалитетна исхрана, чиста вода за пиење, заштита од еколошко загадување – Член 24/2;
- Здравствени информации и едукација за здравјето на детето, исхраната, доењето, хигиената, здравствените мерки, превенцијата на несреќи, достапни за сите, вклучително за децата – Член 24/2;
- Превентивна здравствена заштита – Член 24/2;
- Меѓународна соработка за реализирање на детското право на здравје – Член 24/4;
- Детското право на живот, опстанок и развој – Член 6;

- Државата да ги заштити сите деца од сите форми на физичко и ментално насилство, повреда или злоупотреба, запоставување или небрежно однесување, малтретирање или експлоатација, вклучително сексуално малтретирање, додека се под грижа на родителите/други одговорни лица – Член 19;
- Хендикепирано дете да ужива исполнет и пристоен живот и најцелосна можна социјална интеграција, сеопфатен пристап до служби и државна поддршка – Член 23;
- Државата да ги заштити сите деца од економска експлоатација/каква било опасна или штетна работа – Член 32;
- Државата да ги заштити сите деца од нелегална употреба на наркотични дроги и психотропни супстанции – Член 33;
- Државата да промовира физичко и психичко закрепнување и социјална реинтеграција на дете-жртва на каква било форма на насилство – Член 39;
- Државата да гарантира стандарди за квалитет (безбедност, здравје, квалификации на персоналот) за сите институции, служби и установи одговорни за грижа и заштита на децата – Член 3/3.
- **Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН, 1979 г.**
  - Да се елиминира дискриминацијата на жените во однос на здравствената заштита – Член 12;
  - Да се елиминира дискриминацијата на жените во поглед на вработувањето, да се гарантира правото на заштита на здравјето и на безбедноста на работните услови, вклучително чување на репродуктивната функција – Член 11/1;
  - Забрана на отпуштање од работа врз основа на бременост, породилно отсуство; да се предвиди платено по-
- родилно отсуство/слични социјални бенефиции; посебна заштита на жените за време на бременоста во случај на штетна работа – Член 11/2;
- Недискриминација на жените во руралните области во однос на адекватни услови за живеење, особено во поглед на домување, здравствени мерки, струја и водоснабдување, транспорт и врски – Член 14/2;
- Пристап до адекватни здравствени установи, вклучително информации, советување и служби за планирање на семејството за жените во руралните области – Член 14.
- **Конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација на ОН, 1965 г.**
  - Елиминација на дискриминација на етнички групи во однос на правото на домување – Член 5;
  - Елиминација на дискриминација на етнички групи во однос на правото на јавно здравство, медицинска заштита – Член 5;
  - Елиминација на дискриминација на етнички групи во однос на правото на безбедност на личноста и заштита од државата против насилство или телесна повреда – Член 5.
- **Конвенција за заштита на човековите права и на основните слободи на Советот на Европа, 1950 г.**
  - Сечие право на живот е заштитено со закон – Член 2/1;
  - Право на приватност и заштита од здравствени ризици во поглед на еколошки причинители – Член 8.
- **Европска социјална повелба на Советот на Европа, 1961 г.**

(врз основа на заложбите декларирани од владата на Македонија, според чл. 20 од Европската социјална повелба)

  - Правото на заштита на здравјето, вклучително здравствено образование и превенција на болести – Член 11;
  - Правото на децата и младите на

заштита од работа што се смета за опасна и нездрава – Член 7;

- Права на вработените жени на заштита, вклучително одредби за отсуство пред/по породување, сигурност на работното место, негување новороденчиња, забрана на специфични форми на работа – Член 8.

Заштита на детските права како примарна грижа

- Конвенција за правата на детето на ОН 1989г.
  - Најдобрите интереси на детето како примарна грижа во сите дејствија што ги засегаат децата, проценка на ефектот врз децата и детско учество – Членови 3/1 и 12

Недискриминација на жените и афирмативна акција

- Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН 1979г.
  - Државата, со сите соодветни средства и без одлагање, да следи политика на елиминирање на дискриминација на жените, вклучително законодавство, санкции и правна

заштита на жените, и да обезбеди целосен развој и унапредување на жените, вклучително на економско и социјално поле, како и да усвои привремените специјални мерки насочени кон забрзување на фактичката еднаквост помеѓу мажите и жените – Членови 2 до 4

Недискриминација на етнички групи и афирмативна акција

- Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа 1995г.
  - Целосна и ефективна еднаквост помеѓу националните малцинства и мнозинството, вклучително во сите области на економскиот и социјалниот живот – Член 4/2

7.2. Домашна правна рамка во Македонија

Начелото „загадувачот плаќа“

Загадувачот ги надоместува трошоците во врска со елиминирање на опасноста од загадување на животната средина, ги сноси трошоците за лекување и плаќа праведен надомест за штетата предизвикана

Предлог упатства на ОН за пристап кон човековите права во стратегиите за намалување на сиромаштијата 2002

Упатство 7: Право на здравствена заштита

- Цел 1: Пристап на сите луѓе до адекватна и достапна примарна здравствена заштита
- Цел 6: Елиминирање на случаи на други преносливи болести
- Цел 7: Елиминирање на родово нееднаквост во поглед на здравствената заштита

Упатство 10: Право на адекватно домување

- Цел 1: Сите луѓе да имаат дом
- Цел 2: Сите луѓе да уживаат сигурност во однос на сопственоста
- Цел 3: Сите луѓе да уживаат пристојно домување
- Цел 4: Сите луѓе да уживаат домување во сигурна и здрава околина
- Цел 5: Сите луѓе да се способни да си дозволат адекватно домување
- Цел 6: Адекватно домување физички достапно за сите
- Цел 7: Сите луѓе да уживаат домување со обезбеден пристап до основните услуги, материјали, средства и инфраструктура.

на животната средина, како и за враќање на животната средина колку што е можно поблиску до состојбата пред настанокот на штетата.

Начелото „корисникот плаќа“

Корисникот на природните ресурси ги сноси трошоците за обезбедување одржлив развој, како и за лекување на деградирањето на животните средини и поединечни еколошки области предизвикано од користењето на природните ресурси.

Начелото на супсидијарност

Општините, градот Скопје и општините на градот Скопје, имаат, во рамките на своите надлежности пропишани со закон, право и обврска на своите територии да ги презе-

маат сите мерки и активности за еколошка заштита и подобрување кои не се под исклучива надлежност на државните власти.

Начелото на учество на јавноста и пристап до информации

Органите на централната власт и органите на општините, на градот Скопје и на општините на градот Скопје, ги преземаат сите неопходни мерки и пропишуваат постапки за гарантирање на правото на пристап до информации од страна на јавноста и за нејзино учество во донесување одлуки во врска со состојбата на животната средина, како и за гарантирање дека јавноста го изразува своето мислење во процесите на одлучување преку таквите постапки на одлучување.

8. Милениумска развојна цел 8: Партнерство за развој – владеење на правото и правдата до правда, право на развој и меѓународна соработка

8.1 Меѓународна правна рамка

Право на развој и право на меѓународна соработка

• Повелба на ОН, 1945 г.

- Да се постигне меѓународна соработка при решавање на меѓународни проблеми од економски, социјален, културен или хуманитарен карактер, да се промовира и да се поттикнува почит за човековите права и за основните слободи на сите, како цел на Обединетите нации – Член 1/3;
- ОН да промовираат повисоки стандарди на живеење, целосно вработување и услови на економски и социјален напредок и развој; решенија на меѓународни економски, социјални, здравствени и релевантни проблеми; меѓународна културна и образовна соработка; и универзално почитување на човековите права и на основните слободи за сите – Член 55;

- Државите-членки на ОН да преземат заедничка и одвоена акција во соработка со ОН за постигнување на целите од Член 55 – Член 56.

• Универзална декларација на човековите права, 1948 г.

- Секој има право на општествен и меѓународен поредок во кој правата и слободите наведени во оваа Декларација може целосно да се реализираат – Член 28.

• Пакт за економски, социјални и културни права, 1966 г.

- Државата во најголема можна мера од расположивите ресурси да преземе чекори, индивидуално и преку меѓународна помош и соработка, за прогресивно постигнување целосна реализација на правата од Пактот – Член 2/1.

• Конвенција за правата на детето на ОН, 1989 г.

- Спроведување на економски, со-

цијални и културни права со најголем степен од расположивите ресурси, а каде што е неопходно, во рамките на меѓународна соработка – Член 4;

- Меѓународна соработка и помош за деца-бегалци – Член 22/2;
  - Меѓународна соработка и размена на информации за превентивна здравствена заштита и третман на инвалидности – Член 23/4;
  - Меѓународна соработка и право на здравје – Член 24/4;
  - Меѓународна соработка и право на образование, вклучително елиминација на неписменоста и олеснување пристап до научно и стручно знаење и современи наставни методи – Член 28/3.
- **Декларација за правото на развој, 1986 г.**
    - Правото на развој како „човеково право според кое секој човек и сите

народи имаат право да учествуваат во, да придонесуваат кон, и да уживаат економски, социјален, културен и политички развој, во кој сите човекови права и основни слободи може целосно да се реализираат“ – Член 1/1;

- „Примарна одговорност за создавање национални и меѓународни услови поволни за реализација на правото на развој“ на државите, со целосна почит за принципите од меѓународното право за соработка меѓу државите – Член 3/1 и 3/2;
- „Должност на државите меѓусебно да соработуваат при обезбедување развој и елиминирање на пречките на развојот“ и државите да промовираат нов меѓународен економски поредок заснован врз суверена еднаквост, меѓузависност, заемен интерес и соработка помеѓу сите држави,

Предлог упатства на ОН за пристап кон човековите права во стратегиите за намалување на сиромаштијата 2002

Упатство 11: Право на лична сигурност

- Цел 1: Елиминирање на насилството кон сиромашните од страна на државните и недржавни актери
- Цел 2: Обезбедување на адекватна полициска заштита за сиромашните луѓе на кои им се заканува за насилство

Упатство 13: Право на еднаков пристап до правдата

- Цел 1: Еднаков пристап до граѓанската правда за сиромашните луѓе како жртви
- Цел 2: Правично судење за сиромашните обвинети за криминал
- Цел 3: Сиромашните кои се жртви на криминал да можат сторителите да ги изведат пред лицето на правдата

Упатство 14: Политички права и слободи

- Цел 1: Да се обезбеди целосно и еднакво учество на сиромашните во спроведувањето на државните работи по пат на парламентарни, регионални и локални избори, референдуми и други слични процеси на донесување на одлуки
- Цел 2: Да се обезбеди еднакво уживање на правото за слобода на здружување собирање на сиромашните
- Цел 3: Да се обезбеди еднакво уживање на правото за слобода на собирање на сиромашните
- Цел 4: Еднакво уживање на сиромашните на правото на информираност
- Цел 5: Целосно учество на сиромашните во формулирањето, имплементацијата и набљудувањето на PRS

Упатство 15: Право на меѓународна помош и соработка

- Цел 2: Без-тарифен и без-квотен пристап за државите во развој

како и да поттикнуваат почитување и реализација на човековите права – Член 3/3;

- „Должност на државите да преземаат чекори, поединечно и колективно, за формулирање меѓународни развојни политики со цел олеснување на целосната реализација на правото на развој“ – Член 4/1.

Заштита на детските права како примарна грижа

- **Конвенција за правата на детето на ОН 1989г.**
  - Најдобрите интереси на детето како примарна грижа во сите дејствија што ги засегаат децата, проценка на ефектот врз децата и детско учество – Членови 3/1 и 12

Недискриминација на жените и афирмативна акција

- **Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените на ОН 1979г.**
  - Државата, со сите соодветни средства и без одлагање, да следи политика на елиминирање на дискриминација на жените, вклучително законодавство, санкции и правна заштита на жените, и да обезбеди целосен развој и унапредување на жените, вклучително на економско и социјално поле, како и да усвои привремени специјални мерки насочени кон забрзување на фактичката еднаквост помеѓу мажите и жените – Членови 2 до 4

Недискриминација на етнички групи и афирмативна акција

- **Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа 1995г.**
  - Целосна и ефективна еднаквост помеѓу националните малцинства и мнозинството, вклучително во сите области на економскиот и социјалниот живот – Член 4/2

8.2. Домашна правна рамка во Македонија

Формулирање економска развојна политика на Република Македонија

Во процесот на формулирање на основите на економска развојна политика, владата на Република Македонија обезбедува консензус преку посебниот Економско-социјален совет. Економско-социјалниот совет е формиран од страна на владата на Република Македонија, Сојузот на синдикатите на Македонија и Стопанската комора на Македонија, со цел остварување на темелните вредности на Уставот за демократска и социјална држава, за похармоничен развој на општествените процеси, за унапредување на социјалниот дијалог, на трипартизитот и на примената на меѓународните конвенции и препораки. Советот има советодавно-консултативна функција преку која се одвива социјалниот дијалог, како и преговарачка функција за економско-социјалните прашања кои се од интерес за Република Македонија. Покрај ова, Советот разгледува прашања и дава мислења, предлози и препораки за одредени прашања од областа на:

- економската политика и мерките за економска и социјална стабилност и развој;
- политиката на цените и платите;
- трудот и социјалната сигурност;
- колективното договарање и колективните договори;
- животниот стандард;
- вработувањето;
- работните услови и заштитата на работа;
- образованието, културата и стручното оспособување;
- финансиско-кредитната и даночната политика;
- пензиското и инвалидското осигурување и друго.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“,
Скопје

342.7:340.13(497.7):341.24

МЕЃУНАРОДНА и национална законска рамка за човекови права за
Македонија / [подготвиле Јован Ананиев, Хелмут Сакс; превод од англиски
Захариј Арсенков]. - Скопје : Програма за развој на Обединети нации (UNDP),
2006. - 52 стр. : табели; 23 см

Публикацијата е во рамките на проектот: Програма за подготовка на
националната програма за развој 2005-2015 за Македонија, базирана на
Милениумските развојни цели. - Библиографија: стр. 59-60

ISBN 9989-2536-2-5

1. Ананиев, Јован 2. Сакс, Хелмут

а) Права на човекот - Законодавство - Македонија -

Усогласување - Меѓународни договори

COBISS.MK-ID 67332874

